

Державний вищий навчальний заклад
“Запорізький національний університет”
Міністерства освіти і науки України

Т.П. Голованова

ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ ГЕНДЕРА

Навчально-методичний посібник
для студентів освітнього ступеня “бакалавр”
напряму підготовки «Соціальна педагогіка»
денної та заочної форми навчання

Затверджено

Вченою радою ЗНУ
Протокол № 12 від
23.06.2015р.

Запоріжжя 2015

УДК 37: 159.9 (075.8)

ББК Ч31+Ю93я73

Г 61

Голованова Т.П. Педагогіка та психологія гендера: навчально-методичний посібник для студентів освітнього ступеня «бакалавр» напряму підготовки «Соціальна педагогіка» денної та заочної форм навчання. – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – 110 с.

Навчально-методичний посібник містить методичні рекомендації до практичних занять, індивідуального завдання та самостійної роботи, термінологічний словник, питання для підсумкового контролю, рекомендовану літературу з курсу «Педагогіка та психологія гендера».

Навчально-методичний посібник розроблений з метою ознайомлення студентів з інформацією про людину як про соціальну істоту крізь призму антропологічних, педагогічних та психологічних знань, вироблення вміння здійснювати аналіз досліджень, що стосуються гендерної рівності в освіті, пропагувати ідею гендерного підходу у педагогіці, що сприятиме зростанню як теоретичної, так і практичної кваліфікації майбутнього соціального педагога.

Рецензент

Н.Ф.Шевченко, доктор психологічних наук, професор

Відповідальний за випуск

Є.М. Калюжна, кандидат психологічних наук, доцент

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Методичні рекомендації до практичних занять.....	6
Індивідуальне завдання.....	30
Самостійна робота.....	35
Тематика есе з проблем педагогіки та психології гендера.....	46
Тематика презентацій.....	47
Термінологічний словник.....	48
Перелік запитань для кожного розділу і дисципліни в цілому.....	99
Рекомендована література.....	104

ПЕРЕДМОВА

Фундамент професійної підготовки соціального педагога складає комплекс наукових знань про технології соціалізації людини. Чи не найскладнішою у цьому процесі є проблема змісту технологій соціально-педагогічної роботи на демократичних засадах, що вимагає дотримання принципу гендерної рівності (gender equality).

У зв'язку з цим актуальним у педагогічній підготовці студентів є організація самостійного засвоєння гендерних знань, оволодіння методами вивчення стану гендерного підходу в освіті і використання гендерних знань у майбутній професійній діяльності.

Курс «Педагогіка та психологія гендера» є необхідною складовою частиною професійної та практичної підготовки студентів за напрямом «Соціальна педагогіка». Дана дисципліна, спираючись на базові теоретичні знання, отримані з курсу «Гендерні дослідження», сприяє оптимальному формуванню у студентів вмінь і навичок гендерного підходу в освіті.

Основна ідея даного курсу полягає у тому, щоб навчити майбутнього фахівця правильно здійснювати гендерний підхід у соціально-педагогічній роботі, використовувати технологічно-процесуальні особливості методичного матеріалу дослідження й оцінки гендерної рівності в освіті, а також на основі таких інструментів, як гендерний аналіз і гендерна експертиза сформувати первинні навички підбору і маніпулювання дослідницьким матеріалом з метою створення надійних програм забезпечення гендерної рівності в освіті.

Набута сукупність знань, вмінь і навичок у процесі вивчення курсу «Педагогіка та психологія гендера» розуміється як готовність і здатність особистості використовувати їх у сфері професійної діяльності соціального педагога.

Навчальний курс «Педагогіка та психологія гендера» включає *два тематичні розділи*:

1. Загальні проблеми педагогіки та психології гендера.

2. Впровадження гендерного підходу в систему підготовки соціальних педагогів.

Мета курсу – є забезпечення особистісної готовності студентів-бакалаврів до впровадження гендерного підходу у соціально-педагогічну роботу.

Завдання навчальної дисципліни:

1) поглибити і доповнити знання теоретичного матеріалу, термінів і понять, засвоєних у ході вивчення курсу «Гендерні дослідження»;

2) ознайомитися зі специфікою гендерного підходу в освіті, гендерного виховання, гендерної культури, гендерної чутливості; наявними методиками отримання гендерної інформації;

3) вміти організувати і проводити дослідження гендерних явищ; просвітницький захід «Стоп насильство!», критично осмислювати факти сексизма, формулювати висновки та рекомендації.

Послідовна реалізація завдань курсу “Педагогіка та психологія гендера” дозволить студентам:

- засвоїти **поняття**: андрогінність, гендер, гендерний аналіз, гендерна роль, гендерна соціалізація, гендерні стереотипи, гендерна педагогіка, гендерний підхід, гендерна чутливість, гендерні компетентності, дискримінація, маскуліність, сексизм, фемінність.
- отримати **знання** щодо: основних термінів і понять гендерної педагогіки та психології, концептульних підходів щодо засвоєння гендерних ролей, психології гендерних відмінностей, гендерного підходу в освіті, гендерного виховання, гендерної культури.
- оволодіти **вміннями**: оперувати поняттями та категоріями; орієнтуватись у специфіці використання гендерного підходу на відміну від статоворольового; організувати і проводити дослідження гендерних явищ; просвітницький захід «Стоп насильство!», критично осмислювати факти, здійснювати умовисновки.

Засвоєння цієї навчальної дисципліни допоможе студентові в проведенні науково-дослідної роботи (написання курсових, дипломних,

магістерських робіт, наукових статей), на яку спрямовується сучасна система вищої освіти.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Розділ 1.

Загальні проблеми педагогіки та психології гендера

Тема № 1

«Визначення та категорії курсу»

Питання до практичного заняття:

1. Антропометричні виміри різностатевості.
2. Сутність понять «стать» та «гендер», «гендерна рівність», «дискримінація».
3. Гендерні характеристики особистості. Гендерна ідентичність.
4. Дискусійні питання у визначенні та вживанні понять «гендерний підхід», «статеворольовий підхід», «гендерна педагогіка».

Основні терміни і категорії: анрогінність, гендер, гендерна автобіографія, гендерна роль, гендерна соціалізація, гендерні дослідження, гендерна дискримінація гендерні стереотипи, гендерна педагогіка, гендерна психологія, гендерна теорія, маскуліність, стать біологічна, фемінність

Методичні рекомендації:

Метою даного практичного заняття є формування у студентів уявлень про специфіку понять «стать», «гендер», «гендерна рівність», «гендерна педагогіка», «гендерна психологія». Для початку студенти повинні актуалізувати знання з курсу «Гендерні дослідження»: співвідношення біологічного (анатомо-біологічні ознаки людини) і соціального (відмінності в ролях, поведінці, ментальних та емоційних

характеристиках між чоловічим і жіночим) як ключової проблеми гендерної теорії. У першому питанні студентам необхідно назвати головну найсуттєвішу характеристику диференціації живих істот, індивідуалізації людського Я. Статева належність опосередковує сприйняття людини людиною, процес її функціонування в суспільстві. Характеризуючи біологічні відмінності, слід пам'ятати, що, чоловічі та жіночі статі мають багато біологічних відмінностей: різну комбінацію статевих хромосом, неоднаковий баланс гормонів, різну будову статевих органів, функціональну асиметрію півкуль головного мозку тощо.

Друге питання передбачає аналіз понять «стать», «гендер», «гендерна рівність», «дискримінація». Далі потрібно проаналізувати проблему гендера як сукупності соціальних і культурних норм, які історично сформовані та залежать від біологічної статі людини, ряд суміжних понять задля чіткого розуміння гендера: гендер і дискримінація, гендерна рівність, як рівне поцінування суспільством як подібного, так і відмінного, що є між чоловіками й жінками, а також тих ролей, які вони виконують. При підготовці до другого питання студентам потрібно зупинитися на характеристиці гендерної дискримінації.

У третьому питанні потрібно розглянути проблему гендера як характеристики особистості. Гендер як характеристика та властивість особистості складається із наступних компонентів: біологічної складової - тобто належності до певної біологічної статі; гендерної ідентичності як сприйняття та усвідомлення своєї статевої належності; гендерних ролей та статусів, в першу чергу, шлюбного та репродуктивного; гендерних переконань, репрезентацій та стереотипів, властивих особистості. Завдання студентів при підготовці відповіді на питання полягає у розкритті поняття «гендерна ідентичність» у соціально-психологічному аспекті. Студенти повинні визначити поняття «маскулінність», «фемінність» та «андрогінність», відмінність між гендерної ідентичністю та гендерної роллю, охарактеризувати гендерну

ідентифікацію як механізм гендерної соціалізації, навести приклади таких психологічних механізмів, як спрямування, моделювання, підкріплення та визначити їх роль у первинній соціалізації дитини. Аналізуючи підходи, що обґрунтовують гендерний розвиток дитини (О.Кікінежді) необхідно зупинитися на змісті поетапного формування статевої ідентичності за І.Коном.

У четвертому питанні, спираючись на критичний аналіз доробок вітчизняних і зарубіжних науковців, слід прийти до висновку про необхідність гендерного підходу в освіті на противагу статоворольовому.

На основі отриманих знань і вмінь студенти повинні розкрити значення гендерної педагогіки і психології у професійній діяльності соціального педагога.

Тематика рефератів:

1. Теоретичні підходи щодо визначення терміну «гендер».
2. Антропометричні виміри різностатевості.
3. Понятійний апарат гендерної педагогіки.
4. Стратегії конструювання гендера в сучасній мові.
5. Тенденції чоловічої та жіночої моди як віддзеркалення гендерного статусу чоловіків та жінок.

Питання для самоперевірки знань:

1. Чим викликана поява гендерних досліджень в останні роки в нашій країні?
2. Прокоментуйте роль гендерної психології та гендерної соціології для курсу «Педагогіка та психологія гендера».
3. Вкажіть основні теоретичні підходи щодо визначення поняття «гендер».
4. Назвіть суміжні поняття, які сприяють розвитку чіткого розуміння гендера.
5. Відмінності в манерах, характері спілкування (жести, міміка, пантоміміка) зумовлені конституційними (антропологічними) особливостями чи набутими навичками чоловіків і жінок?

6. Які теорії відносять до методологічних засад дослідження гендерної ідентичності?

7. Які теорії відносять до методологічних засад курсу «Педагогіка та психології гендера»?

8. Чому курс «Педагогіка та психологія гендера» (як частина гендерних студій) - міждисциплінарний предмет?

9. У чому суть гендерно-чутливого підходу в освіті?

10. Наведіть приклади статевої диференціації нормативів досягнень у різних видах спорту. Чим зумовлена різниця у спортивних показниках?

Рекомендована література:

1. Гендерна педагогіка: Хрестоматія [Текст] : навчальний посібник для студ. вузів / За ред. В. Гайденко, Пер. з англ. В. А. Гайденко, А. В. Предборської. - Суми : Університетська книга, 2006. - 313 с.

2. Гендер для медій. Підручник із гендерної теорії для факультетів журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / Інститут народознавства НАН України, Центр культурно-антропологічних студій, Представництво Фонду ім. Г. Бьоля в Україні, під ред. Марії Маєрчик (гол. редкол.), Ольги Плахотнік, Галини Ярманової. - Київ: Критика, 2013 (1-е видання), Київ: Критика, 2014 (2-е видання). - 218 с. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: // <http://www.ua.boell.org/web/650-679.html>

3. Кравець В.П. Гендерна педагогіка : [навчальний посібник] / В. П. Кравець. - Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.

4. Практикум по гендерной психологии. / Под ред. И.Клециной. – СПб: «Питер», 2003. – 479 с.

5. Ткалич, М.Г. Гендерна психологія. – Навч. посіб. / М.Г. Ткалич. – К.: Академвидав, 2011. – 248с.

6. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (Закон від 08.09.2005 № 2866-IV) [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. - № 52. – С. 561.- Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2866-15>

7. Гендер [Електронний ресурс] // <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D2%90%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80>

8. Традиційні теорії в зарубіжній і вітчизняній психолого-педагогічній літературі. [Електронний ресурс] // <http://lektsiopedia.org/ukr/lek-562.html>

9. Ми різні — ми рівні. Основи культури гендерної рівності: навчальний посібник [для учнів 9 — 12 класів загальноосвітніх навчальних закладів] / За ред. О. Семиколенової. — К.: «К.І.С.», 2007. — 176 с.

10. Штылева Л. В. Педагогика и гендер: развитие гендерных подходов в образовании / Л. В. Штылева // Женщина в российском обществе. — 2000. — №3(19) — С. 61—66.

Тема №2 **«Гендерна диференціація освіти»**

Питання до практичного заняття:

1. Гендерна соціалізація в системі освіти: «прихований навчальний план».
2. Гендерний аналіз навчання та виховання в західній феміністичній думці.
3. Гендерна експертиза.

Основні терміни і категорії: прихований навчальний план, гендерний аналіз, гендерна експертиза, гендерна соціалізація, гендерна сегрегація, жіночі дослідження, ідеологія гендерного рівноправ'я, прихована дискримінація, ксенофобія, критична педагогіка, сексизм, феміністська педагогіка.

Методичні рекомендації:

У першому питанні студентам треба ознайомитися із питанням «прихований навчальний план». Це поняття пояснює як відбувається конструювання гендерних відмінностей у навчальному плані, змісті програм, підручників, посібників. Тому у відповіді на перше питання студенти повинні визначити

зміст поняття «прихований навчальний план». Важливо пам'ятати, що методика організації навчально-виховного процесу також формує психологічну основу утвердження ідеології гендерного рівноправ'я, або закріплення гендерної нерівності. Необхідно також зупинити увагу на тому, як пов'язані між собою, з одного боку, розмежування шкільних вимог до дівчачої та хлоп'ячої поведінки та зовнішнього вигляду, гендерованість шкільного простору, гендерна упередженість підручників та навчальних програм, а з іншого, гендерна сегрегація на ринку праці. Наприкінці потрібно аргументовано визначити, що досліджую гендерний вимір «прихованого навчального плану» необхідно: по-перше, звернути увагу на організацію самої освітньої установи, по-друге, дослідити зміст освіти, а по-третє — проаналізувати стиль викладання.

У другому питанні треба розкрити механізми того, як освіта гендерує людей. Слід спрямувати увагу на сексизм в освіті. Потрібно розглянути феміністичну критику упереджень в освіті з 1980-х років, і на цей час. Студенти повинні визначити зміст поняття «ксенофобія».

У третьому питанні потрібно зосередити увагу гендерній експертизі текстів. Завершити відповідь на четверте питання студентам слід визначивши значення і сфери застосування гендерної експертизи.

Тематика рефератів:

1. Поняття гендерної ідентифікації та освоєння гендерної ролі.
2. Проблема гендерної стратифікації в освітніх закладах.
3. Гендерні стереотипи в освіті та вихованні.
4. Статевий диморфізм і статевий символізм як полярні підходи до гендерної дифференціації.
5. Особливості гендерної ідентифікації хлопчиків і дівчаток.
6. Методологія гендерного аналізу.
7. Гендерний аналіз нерівності в освіті.

Питання для самоперевірки знань:

1. Як співвідносяться поняття «соціалізація» та «гендерна соціалізація»?

1. Назвіть основні шляхи та форми виявлення сексизму та репродукування гендерних стереотипів у змісті підручників.

2. Розкрийте зміст поняття «прихований навчальний план».

3. Визначте поняття «сексизм».

4. Визначте поняття «ксенофобія».

5. Назвіть шляхи та форми виявлення сексизму і репродукування гендерних стереотипів у навчальному процесі.

6. У чому суть методології гендерного аналізу підручників?

7. Обґрунтувати, що гендерний аналіз передбачає застосування гендерної експертизи.

Рекомендована література:

1. Гендерна педагогіка: навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / За ред. В.Гайденко. — Суми: Університетська книга, 2006. — 314 с.

2. Говорун Т.В. Гендерна психологія: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т.В.Говорун, О.М.Кікінежді. — К.: Видавничий центр „Академія“, 2004. — 308 с.

3. Дороніна Т.О. Теоретико-методологічні засади гендерної освіти та виховання учнівської молоді: Монографія / Т.О.Дороніна; НАПН, Інститут вищої освіти, КДПУ, МОНСМ України.- Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. -331 с.

4. Кравець В.П. Гендерна педагогіка: навч. посіб. [для студ. вищ. педа-гогічн. закл. освіти] / В.П.Кравець. - Тернопіль.: Джура, 2003. - 416 с.

5. Марущенко О. Гендерні шкільні історії [Електронний ресурс] / О. Марущенко, О. Плахотнік. - Харків : Монограф, 2012. - 88 с. - Режим доступу : www.krona.org.ua.

6. Методика викладання соціально-педагогічних дисциплін [Текст] : навч.-метод. посіб. / [Полякова О. М. та ін.] ; [заг.

ред.] Полякова О. М. ; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. - Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. - 187 с.

7. Плахотнік О. Гендерова освіта: як навчальні заклади перетворюють дітей у дівчат і хлопців (Розділ 8) // Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / за ред. М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової. -К.: Критика, 2013. - С. 135-150.

8. Ткалич, М.Г. Гендерна психологія. – Навч. посіб. / М.Г. Ткалич. – К.: Академвидав, 2011. – 248с.

9. Ярская-Смирнова Е. Гендерная социализация в системе образования: скрытый учебный план // Одежда для Адама и Евы. М., 2001. - С. 93-110.

Тема № 3 ***«Принципи гендерної освіти»***

Питання до практичного заняття:

1. Сутність гендерної освіти.
2. Егалітарність та толерантність як принципи гендерної освіти.
3. Гуманізація освіти та гендерна освіта.

Основні терміни і категорії: гендерна освіта, сексуальна просвіта, егалітарність, толерантність, гуманізація освіти, гендерна компетентність.

Методичні рекомендації:

У наукових дослідженнях гендерна освіта розуміється як процес засвоєння (та результат) знань про гендерну систему та психосексуальну культуру, що включає гендерну просвіту, пропаганду та гендерну самоосвіту. В той же час, гендерну освіту школярів розуміють як корекцію процесу соціалізації, складовою якої виступає самоідентифікація дівчини або

хлопчика та прийняття ними певної соціальної ролі; гендерна освіта студентів полягає у сумісному пошуку засобів подолання гендерних стереотипів; а гендерна освіта дорослих носить «адаптаційний характер, допомагаючи пристосуватися до змін, що відбуваються в навколишньому світі».

Тому при розгляді першого питання студенти повинні чітко розмежувати поняття «сексуальна просвіта», із поняттям «гендерна освіта», охарактеризувати гендерну освіту як цілеспрямований процес розвитку та саморозвитку особистості, у якому вона опановує соціально значущий досвід людства шляхом отримання (засвоєння) історико-культурологічних, соціально-правових та психолого-педагогічних знань щодо гендерної рівності, формування вмій та навичок гендерно толерантних дій, виховання гендерної культури, що сприяє формуванню гендерно чутливого освітнього середовища. Потрібно проаналізувати компоненти гендерної освіти за Т.Дороніної, І.Іванової, О.Кікінежди, О.Цокур, О. Луценко. Наприкінці потрібно зробити висновок про функціональне значення гендерної освіти.

Друге питання передбачає ознайомлення із специфікою використання принципів гендерної освіти. При підготовці до другого питання необхідно визначити сутність принципу егалітарності, звертаючи увагу в першу чергу, на егалітарну свідомість. Студентам слід ознайомитися із концепцією Т.Дороніної. Кожен студент повинен поміркувати, яких вимог, зумовлених особливістю принципу егалітарності, потрібно дотримуватися соціальному педагогові щоб скеровувати поведінку людини та впливати на ставлення до оточення. Студенти повинні розкрити зміст принципу «толерантність», що сприяє формуванню поваги, сприйняття та розуміння різноманіття культур нашого світу, форм самовиявлення людської особистості. Завершуючи підготовку відповіді на друге питання студентам потрібно визначити поняття «інтолерантність».

Третє питання передбачає визначення специфіки гендерної чутливості соціальних педагогів. Студенти повинні послідовно

розкрити елементи гендерної толерантності, провести дослідження та проаналізувати результати за методикою толерантності у спілкуванні, потрібно підготувати звіт, в якому будуть представлені результати власного дослідження за такою схемою: мета дослідження, схема дій або процедура, результати дослідження, висновки про досягнення мети при виконанні завдання.

Третє питання передбачає надання характеристики зв'язку гуманізації освіти і гендерної освіти. Це поєднання треба продемонструвати через співвідношення складових гуманізації освіти із принципами гендерної освіти, яка є міждисциплінарною. Завешуючи підготовку відповіді на третє питання студентам потрібно визначити відмінності гуманізації освіти від авторитарного підходу у вихованні особистості.

Тематика рефератів:

1. Розуміння поняття «толерантність» у вітчизняній та зарубіжній психології.
2. Підходи до розуміння гендерної освіти як процесу та як результату.
3. Егалітарність як структурний компонент принципів гендерної освіти.
4. Гуманізація освіти та принципи гендерної освіти.
5. Психологічні та педагогічні підходи до гендерної освіти.

Питання для самоперевірки знань:

1. Які аспекти включає гендерна освіта як процес і як результат?
2. З яких окремих підходів складається цілісне поняття толерантності у педагогіці?
3. Дайте характеристику інтолерантності.
4. Розкрийте зміст підходів до визначення поняття «гендерна толерантність».
5. Охарактеризуйте поняття «егалітарність».
6. Охарактеризуйте поняття «егалітарна свідомість».
7. Яке значення в житті людини має гуманізація освіти?

Рекомендована література:

1. Гендерна педагогіка: навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / За ред. В.Гайденко. — Суми: Університетська книга, 2006. — 314 с.

2. Дороніна Т.О. Теоретико-методологічні засади гендерної освіти та виховання учнівської молоді: Монографія / Т.О.Дороніна; НАПН, Інститут вищої освіти, КДПУ, МОНСМ України.- Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. -331 с.

4. Кравець В.П. Гендерна педагогіка: навч. посіб. [для студ. вищ. педа-гогічн. закл. освіти] / В.П.Кравець. - Тернопіль.: Джура, 2003. - 416 с.

5. Марущенко О. Гендерні шкільні історії [Електронний ресурс] / О. Марущенко, О. Плахотнік. - Харків : Монограф, 2012. - 88 с. - Режим доступу : www.krona.org.ua.

6. Методика викладання соціально-педагогічних дисциплін [Текст] : навч.-метод. посіб. / [Полякова О. М. та ін.] ; [заг. ред.] Полякова О. М. ; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. - Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. - 187 с.

7. Опитувальник комунікативної толерантності В.В. Бойко (Тест Бойко). - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://psycabi.net/testy/83-test-kommunikativnoy-tolerantnosti-v-v-bojko>

Тема №4

«Гендерний підхід в освіті та педагогіці: історія та перспективи»

Питання до практичного заняття:

1. Питання освіти жінок в історії світовій педагогічної теорії та практиці .

2. Гендерні особливості вітчизняної системи освіти: історичний аспект.

3. Фактор гендера в гуманістичній педагогіці.

4. Сучасні міжнародні і вітчизняні документи щодо мети, завдань, змісту гендерного підходу в освіті.

Основні терміни і категорії: гендерний підхід, егалітарність, феміністичні дослідження, жіноча освіта, феміністичний рух, гуманістична педагогіка, центр гендерної освіти.

Методичні рекомендації:

У відповіді на перше питання потрібно звернути увагу на те, що осмислення проблеми освіти жінок у світовій педагогічній теорії та практиці еволюціонувало з розвитком більш загальних уявлень про чоловічу та жіночу стать. Мета, завдання й засоби жіночого виховання (освіти) завжди відповідали потребам суспільства, тобто певним суспільно-політичним формаціям та ідеологічним тенденціям, що визначали місце жінки у соціальній структурі, тому зміст і якість жіночої освіти зазвичай залежали від статку родини, з якої походила жінка.

Теоретичне осмислення різноманітних проблем гендерного порядку в педагогіці відбувається внаслідок виникнення в 60-х рр. XX ст. феміністичного руху та його суттєвого поживлення у 80-90-ті рр. XX ст. Саме в межах феміністичних досліджень уперше було порушено питання про можливу залежність суспільного стану чоловіків і жінок від можливості реалізації права на отримання повноцінної освіти. У педагогіці ця думка сприяла поширенню наукового інтересу до питання жіночої освіти. Питання реформування жіночої освіти було пов'язане з загальним переглядом життєвого укладу, тому в його вирішенні переважали обмежувальні концепції. Необхідно також зупинити увагу на погляди К. Гельвеція, Дж. Локка. Я. Коменського, Ж. Кондорсе, йих перевагах та недоліках. Наприкінці потрібно надати критику концепції Руссо щодо жіночого виховання, яку зробила його сучасниця - Мері Уолстоункрафт та привести аргументацію

Й.Г. Песталоцці на користь спільного навчання хлопчиків і дівчат.

У другому питанні треба розкрити особливості загальноєвропейського процесу кінця XVII — початку XVIII ст. Цей період став добою поступового формування зародків ідеології статевої рівності в навчанні, що на той час розглядалося лише в дозвільному аспекті (доцільність надання дівчатам рівного з хлопцями доступу до освіти). Цей загальноєвропейський процес не оминув вітчизняного освітнього дискурсу, розгляд якого утруднений через складний процес державовизначення України на той час.

Слід спрямувати увагу на те, що найбільшої актуальності набуло питання жіночої освіти в середині XIX ст. Зміни соціальних умов життя людей (промислова революція) сприяли суспільній активізації жінок, які починали активно працювати поза родиною. В цей час серед вітчизняних громадських та педагогічних діячів розгорнулася широка дискусія щодо змісту жіночої освіти та його відповідності вимогам часу. Найбільшого обговорення набули питання доступу жінок до навчання, доцільності використання західного досвіду та збереження національних традицій виховання та освіти. В Україні розвиток жіночої освіти характеризувався відкриттям інститутів шляхетних дівчат, жіночих півніонів, єпархіальних училищ, недільних шкіл, Фребелівського жіночого інституту у Києві. Радянська школа відкрила свої двері для дівчат, проте не вирішила проблеми співіснування представників різної статі в єдиному освітньому просторі, тому ці питання стали розглядати переважно в аспекті статевого (пізніше - статево-рольового) виховання. Тому у відповіді на друге питання студенти повинні визначити зміст поняття «гендерний вимір освіти».

Підготовка відповіді на третє питання вимагає від студентів розкрити сутність ідеї гуманістичної педагогіки в спрямуванні особистісного розвитку хлопчиків і дівчаток шляхом збереження рівності в їхніх правах і можливостях, в розробленні такої стратегії навчально-виховної роботи, яка б

орієнтувала дітей на повагу до особистості та партнерство статей. Слід поміркувати над питанням особистісно орієнтованого підходу до дитини, орієнтації їх на рівні партнерські ролі в сім'ї та суспільстві.

У четвертому питанні потрібно проаналізувати сучасні міжнародні і вітчизняні документи щодо мети, завдань, змісту соціалізації гендерної рівності в освіті. На основі отриманих знань і вмій студенти повинні розкрити значення щодо пріоритетності розробки та реалізації гендерної рівності в освіті, різноманітних освітніх програм для формальної та неформальної освіти дівчат, що дають змогу підвищувати їх самооцінку, рівень обізнаності щодо питань збереження здоров'я, попередження насильства, сприяти формуванню високих професійних намагань, розвитку власного творчого потенціалу.

Тематика рефератів:

1. Сутність жіночої революції кінця ХІХ – початку ХХст..
2. Патріархальний підхід щодо формування особи жінки/чоловіка в суспільстві та сім'ї.
3. С.Ф. Русова про виховання дівчаток.
4. Досвід А.С. Макаренка щодо спільного виховання хлопців і дівчат.
5. Ідеї егалітарності у класичній педагогічній спадщині.
6. «Питання статі» в освіті в епоху Просвітництва.
7. Принципи викладання жіночих і гендерних студій.

Питання для самоперевірки знань:

1. У чому полягає антифеміністський напрям середньовічної освіти?
2. Проаналізуйте чоловічу та жіночу освіту у Новій історії Європи.
3. У чому полягали уявлення про роздільне виховання дітей різної статі?
4. Розкрийте гендерні аспекти виховного ідеалу Г.Г. Ващенко.

5. Які типові помилки виникають при спостереженні, їх причини?
6. Вкажіть на можливості використання досвіду А.С. Макаренка щодо гендерного виховання хлопців і дівчат.
7. Назвіть і охарактеризуйте теоретичні праці В.О. Сухомлинського щодо гендерного виховання школярів.
8. Праці яких учених присвячені історії жіночої освіти?
9. Проаналізуйте актуальні завдання соціалізації жіночої молоді.

Рекомендована література:

1. Говорун Т.В. Гендерна психологія : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т.В.Говорун, О.М.Кікінежди. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 308 с.
2. Голованова Т.П. Теорія і практика формування тендерної рівності студентської молоді: Монографія / Т.П.Голованова- Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2007. – 338с.
3. Дороніна Т.О. Теоретико-методологічні засади гендерної освіти та виховання учнівської молоді : монографія / Тетяна Олексіївна Дороніна ; НАПН України, Інститут вищої освіти, КДПУ МОНМС України. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. – 331 с.
4. Кравець В.П. Гендерна педагогіка : [навчальний посібник] / В. П. Кравець. - Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.
5. Кутова Н. А. Вища освіта жінок у США в 70-х роках ХХ - на початку ХХІ ст.: гендерний підхід : моногр. / Н.А. Кутова; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. - К. : Пульсари, 2008. - 312 с.
6. Кобченко К. А. Жіночий університет Святої Ольги: історія Київських вищих жіночих курсів / Катерина Аркадіївна Кобченко . – Київ : "МП Леся", 2007 . – 269 с.
7. Лактіонова Г.М. Теоретико-методичні основи

- соціально-педагогічної роботи з жіночою молоддю в умовах великого міста: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. / Ін-т педагогіки АПН України – К., 1999. – 35 с.
8. Основи теорії гендеру. Навчальний посібник. – К.: К.І.С. – 2004. – 535 с.
 9. Goal 3: Promote Gender Equality and Empower Women. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.un.org/millenniumgoals/gender.shtml>

Розділ 2.

Впровадження гендерного підходу в систему підготовки соціальних педагогів

Тема № 1

«Врахування гендерного фактору в просвітницької роботі»

Питання до практичного заняття:

1. Психологічні відмінності статей: біологічна чи соціальна детермінованість.
2. Роль гендерних стереотипів у виникненні поведінкових проблем статей.
3. Просвітницька робота з жінками.
4. Гендерне виховання.

Основні терміни і категорії: стать біологічна, біологічні відмінності, первинні статеві ознаки, вторинні статеві ознаки, третинні статеві ознаки, гендерні стереотипи, просвітницька робота з жінками, гендерні упередження, гендерне виховання.

Методичні рекомендації:

Метою даного практичного заняття є формування у студентів уявлень про психологію гендерних відмінностей як передумови гендерного виховання. Для початку студенти

повинні актуалізувати знання з дослідження Е. Маккобі та К.Джеклін «Психологія статевих відмінностей» (1974), а також книги Е. Маккобі «Розвиток статевих відмінностей» (1996). Це питання орієнтує студентів на аналіз порівняльно-експериментальних досліджень психічних особливостей жінок та чоловіків, а також результатів мета-аналізу для визначення психологічних відмінностей статей. Завешуючи підготовку відповіді на перше питання студентам потрібно підкреслити, що психологічні відмінності статей – це галузь диференційної психології. Вона базується на врахуванні таких чинників, як статеві упередження, статеві ролі, гендерна диференціація очікувань.

При підготовці до другого питання студентам потрібно зупинитися на характеристиці гендерних стереотипів як чинника невротизації особистісного розвитку дівчини (булімія, анорексія). Аналізуючи дані зростання показників розладів їжі в жіночій популяції в країнах далекого Сходу слід зробити висновки про ознаки соціального характеру неврозу. Студентам необхідно ознайомитися із феноменом фемінізації бідності та її психологічних наслідків. Слід охарактеризувати тенденції та причини поширення алкогольної, тютюнової та наркотичної залежності серед чоловіків і жінок.

Після проведення аналізу літератури потрібно підготувати питання про важливість просвітницької роботи з жінками. Також необхідно зупинитися на егалітарності стосунків в тренінгових групах. Пропонується подумати над проблемою визначення пріоритетів у призначенні жінки.

Четверте питання вимагає від студентів ознайомлення із змістом основних положень гендерного виховання: формування гендерної грамотності, мотивації щодо рівноправності участі жінок і чоловіків у суспільному житті та реалізації своїх прав і свобод, гендерної чутливості, гендерної толерантності, готовності адекватно реагувати на прояви сексизму у суспільстві.

Тематика рефератів:

1. Психологія статі та гендерна психологія: спільне та відмінне.

2. Мета-аналіз у вимірі диференціації статей.

3. Психологія чоловіків та жінок (на матеріалах експериментальних досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених).

4. Гендерні стереотипи щодо чоловічої та жіночої статі в українських засобах масової інформації.

5. Гендерний аналіз виховних програм.

6. Ідея андрогінного виховання.

Питання для самоперевірки знань:

1. Охарактеризуйте статистичні дані про диференціацію психологію статі в порівняльних психологічних дослідженнях.

2. У чому полягає специфіка булімії?

3. У чому полягає специфіка анорексії?

4. У чому полягає специфіка фемінізації бідності?

5. Назвіть і охарактеризуйте тенденції та причини поширення алкогольної, тютюнової та наркотичної залежності серед чоловіків та жінок.

6. Психологічні відмінності дітей дошкільного віку – результат диференціації педагогічних вимог чи саморозвитку?

7. Яке майбутнє прослідковується в амбівалентності гендерних орієнтацій сучасних юнаків та дівчат?

Рекомендована література:

1. Говорун Т.В. Гендерна психологія: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т.В. Говорун, О.М. Кікінежді. — К.: Видавничий центр „Академія”, 2004. — 308 с.

2. Говорун Т.В. Гендерні аспекти усвідомленого батьківства: навч. посібник / [Т.В. Говорун, В.П. Кравець, О.М. Кікінежді, О.Б. Кізь]. — Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2004. — 144 с.

3.Кравець В.П. Гендерна педагогіка: навч. посіб. [для студ. вищ. педа-гогічн. закл. освіти] √ В.П.Кравець. - Тернопіль.: Джура, 2003. - 416 с.

4.Марценюк Т. О. Гендерна рівність і недискримінація [електронний ресурс] : посібник для експертів і експерток аналітичних центрів / Марценюк Т. - Київ : [б.в.], 2014. - 65 с.

5.Ткалич, М.Г. Гендерна психологія. – Навч. посіб. / М.Г. Ткалич. – К.: Академвидав, 2011. – 248с.

6.Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей: навч.-метод. посіб. / К.Б. Левченко, Л.Г. Ковальчук, О.А. Удалової / [та ін.]; ["Агентство "Україна""]. - К., 2011. - 292 с.

7.Маєрчик М. Гендерована біологія: наукові факти і політичні інтерпретації (Розділ 4) // Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / за ред. М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової. - К.: Критика, 2013. - С. 61-75.

8.Практикум по гендерной психологии. / Под ред. И.Клециной. – СПб: «Питер», 2003. – 479 с.

Тема № 2

«Гендерна компетентність як критерій гендерної культури особистості»

Питання до практичного заняття:

1. Визначення гендерної культури.
2. Традиційні ролі жінок і чоловіків.
2. Сексизм щодо жіночих і чоловічих ролей.
3. Гендерна компетентність.

Основні терміни і категорії: гендерна культура, гендерно-рольовий конфлікт, сексизм, безстатевий сексизм, гендерні ролі, гендерні упередження, гендерна компетентність, права людини.

Метою даного практичного заняття є формування у студентів уявлень про гендерну культуру в рамках виховного процесу та змісту гуманітарних дисциплін, як «знання соціально-психологічних механізмів становлення особистості жінки і чоловіка як різних біологічних, проте рівних соціальних істот». Далі потрібно проаналізувати проблему гендерної культури у психології, визначивши ядро гендерної культури - зміст цінностей та їх орієнтація на традиційний або егалітарний характер гендерних ролей.

При підготовці до другого питання студентам потрібно зупинитися на характеристиці обмежень, які накладаються на особистість традиційними ролями жінок і чоловіків. Аналізуючи гендерно-рольовий конфлікт у чоловіків та його прояви в реалізації функцій сім'ї, необхідно охарактеризувати шість базових моделей гендерно-рольового конфлікту чоловіка за О'Нілом. Свою відповідь необхідно пов'язати із думкою Майерса, що жінці простіше стати військовим, ніж чоловіку – нянькою.

При підготовці до третього питання студентам потрібно зупинитися на характеристиці сексизма, як дискримінації жінок, сексистської упередженості щодо чоловіків, дати характеристику безстатевого сексизму.

У четвертому питанні потрібно охарактеризувати гендерну компетентність - інтегральний критерій, який складається з трьох складових - когнітивної, операційної та ціннісної. На основі отриманих знань і вмінь студенти повинні розкрити значення гендерної компетентності у професійній діяльності соціального педагога.

Тематика рефератів:

1. Маскулінність та фемінність як обмеження в особистісному розвитку.
2. Роль гендерних стереотипів в освоєнні нормативів поведінки дітьми.
3. Сексизм та його прояви щодо чоловічої та жіночої статі.
4. Партнерські та традиційні гендерні ролі.

5. Ефект «скляної стелі» та умови його подолання жінкою.
6. Асертивність як умова успішної самореалізації особистості.
7. Гендерні аспекти соціально-педагогічної роботи.

Питання для самоперевірки знань:

- 1) У чому полягає головна відмінність маскуліності від феміністичності ?
- 2) Назвіть партнерські гендерні ролі.
- 3) Назвіть традиційні гендерні ролі.
- 4) Охарактеризуйте ефект «скляної стелі» та умови його подолання жінкою.
- 5) У чому полягає сутність асертивності як умови успішної самореалізації особистості?
- 6) У чому полягає сутність гендерного виховання та просвіти?
- 7) Назвіть і охарактеризуйте методи гендерного виховання.
- 8) Охарактеризуйте гендерні аспекти статевого виховання.
- 9) Дайте визначення «гендерної компетенції» та «гендерної компетентності».
- 10) Наведіть форми роботи соціального педагога з формування гендерної культури учнів.

Рекомендована література:

1. Говорун Т.В. Гендерна психологія: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т.В. Говорун, О.М. Кікінежді. — К.: Видавничий центр „Академія”, 2004. — 308 с.
2. Кравець В.П. Гендерна педагогіка: навч. посіб. [для студ. вищ. педагогічн. закл. освіти] / В.П. Кравець. - Тернопіль.: Джура, 2003. - 416 с.
3. Кікінежді О.М. Формування гендерної культури молоді: проблеми та перспективи УУ Шлях освіти. - 2004. - № 1. - С.27-29.

4. Кон І. Чоловіки, які змінюються у мінливому світі / І. Кон // *І. Незалежний культурологічний часопис*. - 2003. - №27. - С. 6-48.
5. Лавриненко Н. В. *Женщина: самореалізація в семье и обществе (гендерный аспект)*. – К.: ВИПОЛ, 1999. – 172 с.
- 6.Ткалич М.Г. *Гендерна психологія*. – Навч. посіб. / М.Г. Ткалич. – К.: Академвидав, 2011. – 248с.

Тема № 3 *«Гендерний аспект насилля»*

Питання до практичного заняття:

1. Гендерне насильство.
2. Теорії насилля.
3. Типові риси кривдників. Риси жінок та чоловіків, які зазнали насильства.
4. Зміст соціально-педагогічної роботи, спрямованої на вирішення проблеми насильства та торгівлі людьми.

Основні терміни і категорії: гендерне насильство, насильство, торгівля людьми, попередження насильства в сім'ї.

Методичні рекомендації:

Переважаюча частина гендерного насильства - це насильство чоловіків над жінками. В основі такого насильства - гендерна нерівність, гендерні стереотипи, психологічні особливості - агресивність, неприйнятність, відроза, тощо. Тому у відповіді на перше питання студенти повинні визначити зміст поняття «насильство в сім'ї», фактори, що впливають на виникнення насильства в сім'ї, типи та форми насильства. Важливо пам'ятати, що гендерне насилля є завжди виявом гендерної влади. Необхідно також зупинити увагу на тому, що гендерне насилля чинить негативний вплив на стан репродуктивного здоров'я, та є серйозною перешкодою в досягненні п'ятої цілі

тисячоліття в галузі розвитку - поліпшення здоров'я матерів. Наприкінці потрібно навести приклади гендерного насилля.

У другому питанні студентам потрібно надати загальну характеристику теорій, що пояснюють явище насильства. Студенти повинні розкрити специфіку двох теорій: макроорієнтованих та мікроорієнтованих теорій, які можуть змінювати кут бачення подолання та попередження насильства.

При підготовці до третього питання студенти повинні детально розглянути типові риси кривдників. Потрібно з'ясувати, що об'єднує жінок, які зазнали насильства, і чоловіків, які його вчинили.

Підготовка відповіді на четверте питання вимагає від студентів розкрити сутність соціально-педагогічної роботи, спрямованої на вирішення проблеми насильства та торгівлі людьми. Студенти повинні поміркувати над тим, що повинен знати і уміти соціальний педагог для надання допомоги людині, постраждалій від насильства, під час групового обговорення вирішити завдання щодо проведення інформаційного заходу «Стоп насильство» зі студентами та студентками різних факультетів університету.

Тематика рефератів:

1. Проблема попередження насильства в сім'ї у роботі соціального педагога.
2. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей – як напрям роботи соціального педагога.
3. Згвалтування як статеве насильство.
4. Сексуальні домагання на робочому місці.
5. Повійство як соціальне явище.

Питання для самоперевірки знань:

1. Охарактеризуйте види насильства.

2. Назвіть роль гендерних стереотипів в оцінці причин зґвалтувань.

3. В чому полягають феміністичні погляди на зґвалтування та їх соціально-психологічні детермінанти?

4. Які види дискримінації статі Вам відомі?

5. Розкрийте зміст поняття «торгівля людьми».

6. Які заходи первинної профілактики насильства в сім'ї використовують соціальні педагоги?

7. Дайте характеристику вікових та гендерних особливостей кривдників.

8. З'ясуйте, в чому полягає роль соціального партнерства неурядових організацій, СМІ та закладів освіти у попередженні сімейного насильства.

Рекомендована література:

1. Гендер і Ми. Інтегрування гендерного підходу в освіту та виховання: навч.-метод. посіб. [для шк. та студ. молоді]. — Школа Рівних Можливостей. — К., 2009. — 160 с.

2. Говорун Т.В. Гендерна психологія: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т.В.Говорун, О.М.Кікінежді. — К.: Видавничий центр «Академія», 2004. — 308 с.

3. Голованова Т.П. Теорія і практика формування гендерної рівності студентської молоді : монографія / Т. П. Голованова; Запоріж. нац. ун-т. - Запоріжжя, 2007. - 338 с.

4. Ми різні — ми рівні. Основи культури гендерної рівності: навчальний посібник [для учнів 9 — 12 класів загальноосвітніх навчальних закладів] / За ред. О.Семиколєнкової. — К.: «К.І.С.», 2007. — 176 с.

5. Ткалич М.Г. Гендерна психологія. – Навч. посіб. / М.Г. Ткалич. – К.: Академвидав, 2011. – 248с.

6. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей: навч.-метод. посіб. / К.Б. Левченко, Л.Г. Ковальчук, О.А. Удалової / [та ін.]; [«Агентство "Україна"»]. - К., 2011. - 292 с.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

Одним із видів роботи студентів, що забезпечує реалізацію загальної дидактичної мети – розвиток творчих здібностей, набуття досвіду та вмінь самостійної науково-дослідної діяльності у межах обраного фаху та оволодіння методикою наукових досліджень, є індивідуальне науково-дослідне завдання. Під час вивчення дисципліни «Педагогіка та психологія гендера» студенти виконують два запропоновані індивідуальні завдання. Перше завдання – написання есе (реферату).

Однією із форм науково-дослідного завдання студента є традиційний реферат. Написання реферату сприяє поглибленню та закріпленню теоретичних знань з питань навчального курсу. У ході його підготовки студенти набувають навичок самостійної роботи з літературою, навчаються порівнювати, аналізувати й систематизувати інформацію з різних галузей знань, мають можливість для порівняння їх з практичним досвідом. При написанні реферату студенти користуються рекомендованою літературою та прикладами з власної практики, прагнучи, щоб конкретний матеріал був органічно пов'язаний з теоретичними положеннями.

Усе краще від традиційного реферату ввібрало в себе есе: визначення мети, завдання роботи, формулювання об'єкта, предмета дослідження, структурованість, послідовність викладення теоретичного обґрунтування та практичних аргументів, критерії оцінки роботи (певні шаблони-орієнтири) тощо. Проте усе перелічене вище зовсім не означає, що есе – альтернатива традиційній роботі студента.

Сучасний вимір суспільних проблем, відносин, постійних соціально-економічних змін, причин і тенденцій розвитку явищ, ситуацій потребує застосування не стільки дослідницького підходу-алгоритму, скільки творчого,

відповідального та компетентного аналізу, доречного визначення проблеми, вміння професійно сформулювати альтернативу, гіпотезу та довести спроможність-неспроможність її практичного застосування. З цієї точки зору есе є досить ефективним методом контролю й перевірки знань більш високого порядку (за схемою: аналіз, синтез, творче застосування знань і оцінка). Воно суттєво активізує потенціал студентів.

Есе - це індивідуальна письмова робота на тему, запропоновану викладачем (тема може бути запропонована і самим студентом, але вона обов'язково повинна погоджуватися з викладачем).

Мета есе - розвиток навичок самостійного творчого мислення й письмового послідовного викладу власних думок. Писати есе надзвичайно корисно, оскільки це дозволяє авторові навчитися чітко й грамотно формулювати думки, структурувати інформацію, використовувати основні категорії аналізу, виділяти причинно-наслідкові зв'язки, ілюструвати поняття відповідними прикладами, аргументувати свої висновки, а також оволодіти науковим стилем мовлення.

Есе повинно включати: чіткий виклад суті поставленої проблеми; самостійно проведений аналіз цієї проблеми з використанням концепцій і аналітичного інструментарію, розглянутого в рамках дисципліни; висновки, що узагальнюють авторську позицію з окресленої проблеми.

Побудова есе — це відповідь на поставлене питання або розкриття теми, що ґрунтується на класичній системі доказів. Титульний аркуш оформляється за рекомендованим зразком.

Вступ: мотиви, що спонукали автора взятися за тему, авторське бачення теми есе — гіпотеза або сутність та обґрунтування вибору відповідної теми. Мета й завдання роботи — очікуваний результат роботи в цілому та конкретні результати, яких буде досягнуто в ході розкриття теми. На цьому етапі дуже важливо правильно сформулювати питання, на які передбачається знайти відповідь у ході дослідження.

Основна частина: теоретичні основи обраної проблеми та ґрунтовний виклад основного питання. Ця частина передбачає розвиток аргументації й аналізу, а також обґрунтування їх, виходячи з наявних даних, інших аргументів і поглядів стосовно питання. У цьому полягає основний зміст есе, і це становить основні труднощі. Тому важливе значення мають підзаголовки, на основі яких здійснюється структурування аргументації; саме тут необхідно обґрунтувати (логічно, використовуючи дані або незаперечні доводи) пропоновану тезу.

Висновок: узагальнений і аргументований логічний підсумок теми дослідження. Висновок являє собою заключну частину, в якій повинні відобразитися найважливіші результати роботи і яка має відповідати поставленим у вступі завданням. У висновку ще раз вносяться пояснення, уточнення, підсумовується зміст і вказується значення викладеного в основній частині. Рекомендовані методи для формулювання висновку: повторення, ілюстрація, цитата. Висновок також може містити такий дуже важливий елемент як вказівка на можливість і сферу застосування дослідження, на розвиток взаємозв'язків з іншими проблемами.

Форма звітності: матеріал має бути викладений науковим стилем від третьої особи, представлений в письмовому варіанті і захищений під час співбесіди.

Друге завдання – підготовка презентації.

Вимоги:

- матеріал презентації повинен бути взятий з різних джерел, і містити актуальну та маловідому інформацію;
- наявність теми та автора (авторки) на першому слайді презентації та використаних джерел на останньому;
- матеріал повинен відповідати обраній темі; робота повинна відображати власне дослідження теми, та висновки самого студента (студентки), а не носити загальний характер;
- статистичні або числові дані доцільніше подати у вигляді діаграми, а не таблиці;

-студенти повинні пам'ятати про обмеження часу свого виступу, контакт з аудиторією, вербальні та невербальні мовні засоби комунікації.

Додаткові вимоги до змісту презентації (за Д. Льюїсом):

- кожен слайд має відображати одну думку;
- текст має складатися з коротких слів та простих речень;
- рядок має містити 6—8 слів;
- всього на слайді має бути 6—8 рядків;
- загальна кількість слів не повинна перевищувати 50;
- дієслова мають бути в одній часовій формі;
- заголовки мають привертати увагу аудиторії та узагальнювати основні засади слайда;
- у заголовках мають бути і великі, і малі літери (а не тільки великі);
- слайди мають бути не надто яскравими — зайві прикраси лише створюють бар'єр на шляху ефективної передачі інформації;
- кількість блоків інформації під час відображення статистичних даних на одному слайді має бути не більше чотирьох;
- підпис до ілюстрації розміщується під нею, а не над нею;
- всі слайди презентації мають бути витримані в одному стилі.

Якщо, під час підбору матеріалу для презентації немає єдиного погляду на проблему, яка досліджується, то студентові необхідно навести думку декількох авторів чи розглянути різні підходи, дати їм критичну оцінку та викласти власні погляди з даного питання.

Форма звітності: обсяг студентської презентації має бути в межах 8 – 12 слайдів, представлений в електронному варіанті і захищена під час заняття.

Отже, під час вивчення дисципліни «Педагогіка та психологія гендера» студенти виконують два запропоновані індивідуальні завдання.

Якщо при перевірці в індивідуальному завданні не виявлено суттєвих фахових помилок, оформлення її відповідає основним вимогам, то така робота може бути прийнята без захисту з оцінкою «відмінно». У всіх інших випадках індивідуальне завдання захищається автором (авторкою) з виставленням відповідної оцінки в межах до 10 балів.

«Відмінно», що відповідає 9-10 балам, ставиться: при виконанні індивідуального завдання у повному обсязі, основні частини не мають помилок; відповіді на запитання вичерпні й аргументовані; оформлення відповідає основним вимогам.

«Добре», що відповідає 6-8 балам, ставиться якщо: індивідуальне завдання виконано в повному обсязі і вона не має помилок, які потребують її переробки; відповіді на запитання даються по суті, але не в деталях.

«Задовільно», що відповідає 4-5 балам, ставиться, якщо індивідуальне завдання виконано не в повному обсязі; мають місце помилки; оформлення не відповідає вимогам; відповіді на запитання даються не в повному обсязі.

«Незадовільно», що відповідає 0-3 балам, виставляється якщо: індивідуальне завдання виконано не в повному обсязі; мають місце суттєві помилки, які тягнуть за собою переробку; оформлення не відповідає вимогам; на запитання студент (студентка) дає неправильні відповіді. Оцінка з індивідуального завдання є обов'язковим балом, який враховується при підсумковому оцінюванні навчальних досягнень студентів з навчальної дисципліни «Педагогіка та психологія гендера». Студент може набрати максимальну кількість балів за кожне індивідуальне завдання – 10 балів.

САМОСТІЙНА РОБОТА

Розділ 1.

Загальні проблеми педагогіки та психології гендера

Тема 1. Визначення та категорії курса.

Завдання:

Дослідження механізмів формування гендерної ідентичності.

Методичні рекомендації:

Метою завдання є формування вміння описувати свою гендерну автобіографію. Для цього студентам потрібно виділити відповіді на запитання.

1. Опишіть свою гендерну автобіографію, згадавши, у якому віці ви вперше усвідомили свою статеву належність, людину чи обставини, які допомогли вам у статевому самовизначенні.

2. Чи пригадуєте моменти, коли вас сприймали за дитину іншої статі?

3. На кого ви прагнули бути схожим у дитячі роки?

4. Якої статі ця людина і що саме в ній ви наслідували: одяг, манери спілкування, зачіску, професію?

5. Чи намагалися ви в дитячі роки бути, як усі хлопчики/дівчатка, чи боялися бути схожим на особу іншої статі?

6. Коли ви вперше відчули задоволення від усвідомлення «ми — дівчатка (хлопчики)»?

7. Чи виникали у вас думки, що добре належати до іншої статі?

8. Якщо виникали, то під впливом яких обставин?

9. Наскільки ви задоволені своєю статтю, статтю ваших друзів, дітей?

Звіт містить стисле викладення мети роботи, способів збору матеріалу, результати аналізу.

Література:

1.Говорун Т.В. Гендерна психологія: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т.В.Говорун, О.М.Кікінежді. — К.: Видавничий центр „Академія”, 2004. — 308 с.

2.Практикум по гендерной психологии. / Под ред. И.Клециной. – СПб: «Питер», 2003. – 479 с.

Тема 2. Гендерна диференціація освіти.

Завдання:

1. Гендерна експертиза навчальних посібників з соціальної роботи.

Методичні рекомендації:

Метою виконання самотійної роботи є відпрацювання вміння проводити гендерну експертизу змісту підручників. При виконанні завдання використовують контент-аналіз як метод оцінки комунікативних повідомлень. Зокрема студентам необхідно вивчити: як кількісно і якісно представлені у підручниках обидві статі; чи рівні статуси різних статей; чи враховуються сучасні тенденції розвитку суспільства і чи зникають гендерні стереотипи з появою нових підручників; з яких позицій розкриваються у підручниках стосунки між статями.

Звіт містить стисле викладення мети роботи, способів збору матеріалу, результати аналізу.

Література:

1.Марущенко О. Гендерні шкільні історії [Електронний ресурс] / О. Марущенко, О. Плахотнік. - Харків : Монограф, 2012. - 88 с. - Режим доступу : www.krona.org.ua.

2.Методика викладання соціально-педагогічних дисциплін [Текст] : навч.-метод. посіб. / [Полякова О. М. та ін.] ; [заг. ред.] Полякова О. М. ; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. - Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. - 187 с.

Тема 3. Гендерний підхід в освіті і педагогіці: історія та перспективи.

Завдання:

1. Робота із сучасними вітчизняними документами щодо мети, завдань гендерної рівності в освіті.

Методичні рекомендації:

Метою виконання даної самостійної роботи є ознайомлення студентів із сучасними вітчизняними документами щодо мети, завдань гендерної рівності в освіті. На основі отриманих знань і вмінь студенти повинні розкрити значення щодо пріоритетності розробки та реалізації гендерної рівності в освіті.

Далі визначити завдання для роботи соціального педагога у виховних програмах відповідно вітчизняних документів. Звіт містить стисле викладання мети роботи, схему дій, результати роботи з першоджерелами, висновки про досягнення мети при виконанні завдання.

Література:

1. Закон України № 5207-VI від 06.09.2012 «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
2. Закон України № 3739-VI від 20.09.2011 «Про протидію торгівлі людьми». - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>

3. Закон України № 2789-III від 15.10.2001 «Про попередження насильства в сім'ї». - [Електронний ресурс] - Режим доступу:<http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/2789-14>
4. Закон України № 2866-IV від 08.09.2005 «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». - [Електронний ресурс] - Режим доступу:-
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
7. Наказ Міністерства освіти і науки України №839 від 10.09.2009 «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту». - [Електронний ресурс] - Режим доступу:-
<http://osvita.ua/legislation/other/4849/>

Тема 4. Принципи гендерної освіти

Завдання:

1. Опитування студентів за проблемою комунікативної толерантності.

Методичні рекомендації:

Самостійна робота студентів в даному випадку передбачає проведення досліджень, які ними самостійно розроблені з використанням методів опитування.

Завдання вимагає від студентів використання методу опитування з метою встановлення комунікативної толерантності студентів. Дослідження проводиться за допомогою опитувальника комунікативної толерантності В.В. Бойко. Оброблені матеріали опитувальника аналізуються, визначається рівень толерантності в різних групах. Наприкінці формулюються висновки і рекомендації щодо удосконалення формування комунікативної толерантності студентів в групах.

Література:

1. Опитувальник комунікативної толерантності В.В. Бойко (Тест Бойко). - [Електронний ресурс] - Режим доступу:

Розділ 2.

Впровадження гендерного підходу в систему підготовки соціальних педагогів

Тема 1. Врахування гендерного фактору в просвітницької роботі.

Завдання:

1. Реферування наукової літератури.

Методичні рекомендації:

При виконанні самостійної роботи студентам необхідно володіти матеріалом із соціальної психології про характеристику гендерних стереотипів, функції стереотипів.

На основі реферування наукової літератури з соціології та соціальної психології скласти наратив щодо мифів та реальності у подоланні гендерних стереотипів.

Анкета «Гендерні стереотипи у вихованні дітей» [9]

Стереотипи у вихованні хлопчиків та дівчаток досить поширені і часто призводять до помилок у вимогах щодо поведінки вихованців. Кожний батько чи вчитель зможе за його допомогою перевірити, наскільки його педагогічні уявлення вірні.

Пропонуємо 20 суджень, які потрібно підтвердити згодою, відповівши «так» або «ні», якщо ви дотримуетесь іншої думки.

1. Дівчатка більш слухняні, ніж хлопчики.
2. Дівчатка гуманніше ставляться до довілля (тварин, природи).

3. Хлопчики краще можуть вирішити проблемну ситуацію і мислять логічніше.
4. Для хлопчиків важливо виділитись з-поміж інших.
5. Хлопчики більш здібні до математики і природничих наук, а дівчатка — до гуманітарних.
6. Дівчата більш чутливі психологічно до атмосфери, в якій вони живуть, близько до серця приймають біль чи страждання інших.
7. Дівчатка вміють краще висловлювати свої думки, ніж хлопці.
8. Дівчатка більш прив'язані до дому та батьків, ніж хлопчики.
9. Хлопчики краще орієнтуються в просторі і на незнайомій території.
10. Хлопчики агресивніші за дівчаток.
11. Дівчатка менш активні у спорті та іграх.
12. Дівчатка більш комунікативні, надають перевагу більшій компанії, а не вузькому колу близьких друзів.
13. Дівчатка ласкавіші і поблажливіші за хлопців.
14. Дівчаток легше переконати, ніж хлопців.
15. Хлопчики більш винахідливі у застосуванні предметів та інструментів.
16. Дівчатка боязкіші і тривожніші за хлопців.
17. Дівчатка частіше страждають від уявних комплексів неповноцінності, ніж хлопці.
18. Дівчатка рідше змагаються між собою у силі та спритності.
19. Хлопчикам важливіше здобути авторитет, відзначитися чим-небудь.
20. У хлопчиків більша схильність до творчої праці, в той час як дівчатка краще справляються з монотонною роботою.

Відповіді

1. У дитинстві дівчатка бувають слухняніші, оскільки з перших кроків їх привчають, що вони (як майбутні мами) мають бути чемними і показувати приклад хлопчикам.

2. Все залежить від наuczіння, а не від статевої належності. І хлопчики, і дівчатка можуть стати і черствими, і добрими людьми або такими, якими їх виховали.

3. Це не так. Дівчатка можуть розв'язувати складні завдання (проблеми) не гірше за хлопчиків.

4. Статевих відмінностей немає. До 10—12 років дівчатка розвиваються швидше, тому іноді випереджають хлопчиків у прагненні виділитися серед ровесників. Пізніше хлопчики починають перейматися подібними проблемами.

5. Дівчатка і хлопчики здібні однаково, все залежить від того, на які професії їх орієнтують. Вважалося, що в математиці хлопчики досягають вищих результатів. Проте дослідження не виявили великої різниці.

6. Як дівчатка, так і хлопчики чутливі до будь-яких дисгармонійних стосунків, болісно переживають сварки в сім'ї, особливо батьків. Хлопчики часто роблять вигляд, що їм байдуже, оскільки їх вчать, що чоловік повинен володіти своїми почуттями.

7. До 10—13 років різниця незначна, потім у більшості випадків дівчатка усно і письмово висловлюють свої думки чіткіше, оскільки більше орієнтуються на самовдосконалення в освоєнні гуманітарних знань.

8. Дівчаток більше залучають до домашніх справ.

9. Хлопчики можуть краще орієнтуватися в просторі тому, що з дитинства їх привчають до самостійності та пошукової активності.

10. Хлопчики стають агресивнішими у поведінці в підлітковому віці, оскільки така поведінка часто заохочується.

11. Не встановлено різниці в рівнях активності хлопчиків і дівчаток. Хлопчики галасливіші та невгамовніші тільки тому, що подібну поведінку дівчаток не схвалюють.

12. Хлопчики також вміють дружити. Проте від них часто очікують спритності, заохочують до змагань, що стимулює їх до участі в групових іграх, до спілкування в компаніях.

13. До відповідного віку важко діагностувати різницю між хлопчиками і дівчатками у вияві співчуття чи симпатії. З дорослішанням хлопчики соромляться виявляти ніжні почуття до інших.

14. Хлопчики й дівчатка схильні приймати багато чого «на віру», оскільки вони — діти. З віком від хлопчиків більше вимагають індивідуальних рішень, а від дівчаток — колективних. Тому дівчатка часто демонструють більшу поступливість щодо думки іншого.

15. У цій якості до відповідного віку в хлопчиків і дівчаток немає різниці. Диференціація умінь та навичок хлопчиків і дівчаток відбувається з дорослішанням під впливом соціального оточення, яке орієнтує дівчаток на обслуговування, емоційну підтримку, а хлопчиків — на оволодіння предметами та інструментами.

16. Дівчатка не такі боязкі, як багатьом здається. Вони можуть бути сильніші й рішучіші за хлопчиків, проте часто демонструють свої страхи як свідчення своєї жіночності.

17. У хлопчиків комплексів не більше, ніж у дівчаток. Оскільки їх орієнтують на різні ідеали, то у дівчаток з'являються комплекси неповноцінності,

пов'язані із зовнішністю, а у хлопчиків — з фізичною силою та спритністю.

18. У цьому сенсі ні в кого немає переваг. Все залежить від особистості. Змагаються і «міряються силою» одне з одним і хлопчики, і дівчатка.

19. Немає різниці між хлопчиками і дівчатками.

20. Немає різниці між хлопчиками і дівчатками. У кого більше креативних здібностей, той краще виконує нестандартні завдання, у кого менше — віддає перевагу рутинній діяльності.

Література:

1. Марценюк Т. О. Гендерна рівність і недискримінація [електронний ресурс] : посібник для експертів і експерток аналітичних центрів / Марценюк Т. - Київ : [б.в.], 2014. - 65 с.

2. Оксамитна С.М. Гендерні ролі та стереотипи // Основи теорії гендера: Навчальний посібник. - К.: "К.І.С.", 2004. - С. 157-181.

3. Семінар «Гендерний аудит ВНЗ як інструмент реалізації політики рівних прав та можливостей жінок та чоловіків в освітній сфері», 25-27 березня 2015 р. на базі Запорізького національного університету, Всеукраїнська мережа центрів гендерної освіти при ВНЗ, фонд імені Фрідріха Еберта - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://http://gendercenter.sumdu.edu.ua/index.php/news/140-hendernyi-audit-universytetiv-tryvaie>

Тема 2. Гендерна компетентність як критерій гендерної культури особистості.

Завдання:

1. Розробка практичного заняття для старших підлітків з гендерної проблематики з застосуванням методів активного соціально-психологічного навчання.

Методичні рекомендації:

У ході виконання даного завдання студентам пропонується самостійно розробити та описати технологію проведення практичного заняття для підлітків з гендерної проблематики.

Опис заняття має включати наступні пункти:

- мета заняття;
- завдання заняття;
- цільова група заняття;
- необхідні матеріали та обладнання;
- перелік основних етапів заняття;
- докладний опис етапів заняття з розшифровкою кожної вправи;
- труднощі, з якими можна зіткнутися при проведенні даного заняття, і способи їх подолання;
- список використаної літератури.

При виконанні самостійної роботи студентам необхідно самостійно розробити та описати технологію проведення практичного заняття для підлітків з гендерної проблематики.

Звіт містить сплисе викладення мети роботи, схему дій, висновки про досягнення мети при виконанні завдання.

Література:

1. Кікінежді О.М. Формування гендерної культури молоді: проблеми та перспективи // Шлях освіти. - 2004. - № 1. - С.27-29.

Тема 3 Гендерний аспект насилля

Завдання:

1. Технологія проведення круглого столу «16 днів проти гендерного насильства».

Методичні рекомендації:

При виконанні самостійної роботи студентам необхідно володіти матеріалом із соціальної педагогіки про етапи, методи проведення круглого стола.

Метою завдання є формування вміння складати програму круглого стола. Для цього студентам потрібно виділити соціально-педагогічну проблему, конкретизувати її, підготувати виступ, сформулювати завдання та обрати методи підготовки щодо організації та проведення заходу. Звіт містить стисле викладення: мету роботи, способи збору матеріалу, результати проведення заходу. До звіту обов'язково додаються фотографії в електронному форматі.

Література:

1. Гендер і Ми. Інтегрування гендерного підходу в освіту та виховання: навч.-метод. посіб. [для шк. та студ. молоді]. — Школа Рівних Можливостей. — К., 2009. — 160 с.

2. Говорун Т.В. Гендерна психологія: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т.В.Говорун, О.М.Кікінежді. — К.: Видавничий центр «Академія», 2004. — 308 с.

3. Голованова Т.П. Теорія і практика формування гендерної рівності студентської молоді : монографія / Т. П. Голованова; Запорізь. нац. ун-т. - Запоріжжя, 2007. - 338 с.

4. Ми різні — ми рівні. Основи культури гендерної рівності: навчальний посібник [для учнів 9 — 12 класів загальноосвітніх навчальних закладів] / За ред. О.Семиколенової. — К.: «К.І.С.», 2007. — 176 с.

5. Кікінежді О. М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості: монографія / О. М. Кікінежді. — Тернопіль. : Навчальна книга-Богдан, 2011. — 400 с.

ТЕМАТИКА ЕСЕ З ПРОБЛЕМ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ГЕНДЕРА

1. Маскулінність-фемінність як орієнтири гендерної соціалізації.
2. Особливості процесу гендерної соціалізації в сучасних умовах.
3. Теорія андрогінії С.Бем.
4. Етнокультурні особливості канонів маскулінності-фемінності та їх врахування в процесі гендерного виховання.
5. Педагогічні концепції статевого (статеворольового) навчання та виховання.
6. Статеве просвітництво (як медично-біологічне інформування) та статеве виховання.
7. Гендерований зміст шкільної освіти.
8. Основи гендерного підходу в педагогіці.
9. Гендерні дослідження в соціальній педагогіці.
10. Гендерно-чутлива школа – якою вона може бути?
11. Теоретичні гендерного виховання в загальноосвітній школі
12. Гендерне виховання та профорієнтація для дівчаток та хлопчиків.
13. Гендерне виховання та самореалізація талановитих дівчаток.
14. Роль іграшок у гендерної соціалізації та вихованні дітей.
15. Попередження насильства та захист прав дитини в сім'ї.
16. Підготовка молоді до подружнього життя та відповідального батьківства – провідний напрямок гендерного виховання.
13. Гендерний дискурс українських соціально-педагогічних досліджень як детермінанти теоретико-методичного забезпечення гендерної рівності студентів .
14. Вирішення проблеми забезпечення гендерної рівності студентів у діяльності вищих навчальних закладів США, Канади та Західної Європи.
15. «Вумен-стадиз», «гендер-стадиз» як механізми соціалізації по-новому.
16. Лідерство та волонтерська робота у жіночих організаціях.

ТЕМАТИКА ПРЕЗЕНТАЦІЙ

1. Загальнонаукові засади формування гендерного напрямку в освіті.
2. Постановка та вирішення питання статі в педагогіці.
3. Дослідження гендерної освіти та виховання учнівської молоді у вітчизняній науці.
4. Гендерна освіта як дослідницька галузь: ключові дефініції.
5. Характеристика змісту гендерної освіти.
6. Гендерне виховання.
7. Формування гендерної культури учнівської молоді.
8. Досвід країн Західної Європи та Північної Америки щодо запровадження гендерної освіти в навчальний процес.
9. Диференційоване (за статевими ознаками) виховання та навчання.
10. Педагогічне визначення поняття «гендерний підхід».
11. Доступ до навчання як індикатор гендерного паритету в освіті.
12. Гендерна експертиза навчальних програм.
13. Школа як провідний агент соціалізації статі.
14. Офіційний та «прихований» навчальні плани.
15. Гендерні уявлення дітей молодшого шкільного віку.
16. Соціально-психологічні детермінанти гендерної соціалізації підлітків.
17. ЗМІ як полярні гендерні орієнтири у молодіжній субкультурі .
18. Гендерна ідентичність у юнацькому та ранньому дорослому віці.
19. Гендерні дороговкази гуманістичної педагогіки.
20. Гендерні компетенції психологів та соціальних педагогів освітніх закладів.
21. Діяльність Центру гендерної освіти як приклад інноваційних соціально-педагогічних технологій.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Андрогінність - поєднання в індивідів маськулінних і фемінінних рис. Андрогінна особа вбирає в себе все краще з обох статевих ролей. Концепція андрогінії була запропонована на початку 70-х рр. американським психологом Сандрой Бем. З того часу багаточисельними дослідженнями доведено, що мужність і жіночність не протиставляються один одному, а людина з характеристиками, строго відповідними його статі, виявляється мало пристосованою до життя. Андрогінна особа має багатий набір полорольової поведінки і гнучко використовує його залежно від соціальних ситуацій, що динамічно змінюються. Проте згладжування дихотомії чоловічо-жіночого в свідомості і поведінці людини таїть в собі певну загрозу втрати позитивної соціальної ідентичності, оскільки інститути сім'ї, школи, політики, ЗМІ, ринку праці продовжують закріплювати полорольове розпорядження. Андрогінність – це не протиставлення жіночості та чоловічості, а їхня інтеграція, їхня двоєдиність. Андрогінність стирає відмінності між чоловічим та жіночим, зумовлені соціокультурними моделями. Андрогінна особистість формується під впливом виховання, завдяки батькам і педагогам, які схвалюють моделі поведінки, характерні для обох статей; ця тенденція не суперечить основним освітнім документам, які орієнтують виховання особистості на основі загальнолюдських цінностей.

Асертивність – визначається як «неконфліктна

поведінка», «уміння вирішувати конфлікти», поведінка людини (включаючи конфліктні ситуації) на основі таких якостей: 1) повага до себе, почуття власної гідності, чесність, протидія маніпуляції; 2) повага до інших, дружелюбність, визнання права інших на власну точку зору, позицію, невикористання стосовно інших маніпулятивних технологій; 3) використання при вирішенні конфліктних ситуацій принципу співробітництва.

Біодетермінізм – концепція, що сходить до ідеї детермінізму загалом, як вчення про зв'язок і взаємозумовленість явищ дійсності, де більшу роль грають закони природи.

Гендер (gender) — сукупність соціальних і культурних норм, які історично сформовані та залежать від біологічної статі людини. На врахуванні гендерних відмінностей реалізації чоловіків і жінок у суспільному житті ґрунтується гендерна теорія. Саме гендерний підхід став основним інструментом гендерної теорії.

Гендер - це складний соціокультурний конструкт: відмінності в ролях, поведінці, ментальних і емоційних характеристиках між чоловічим і жіночим, творені (конструйовані) суспільством. Гендер, таким чином, трактується як один з базових вимірів соціальної структури суспільства який разом з іншими соціально-демографічними і культурними характеристиками (раса, клас, вік) організовує соціальну систему. Соціальне вироблення гендерної свідомості на рівні індивідів підтримує засновану на ознаці статі соціальну структуру. Втілюючи в своїх діях очікування пов'язані з їх гендерним статусом,

індивіди конституюють гендерні відмінності і, одночасно, обумовлювані ними системи панування і владарювання. У багатьох суспільствах жінок і чоловіків оцінювали по-різному, обґрунтовувавши гендерними особливостями і різницею в їх здібностях, відмінності в розподілі влади між ними. Гендер конструюється через певну систему соціалізації, розподіли праці і прийняті в суспільстві культурні норми, ролі і стереотипи. Прийняті в суспільстві гендерні норми і стереотипи певною мірою визначають психологічні якості (заохочуючи одні і негативно оцінюючи інші), здібності, види діяльності, професії людей залежно від їх біологічної статі. У сучасних соціальних і гуманітарних дослідженнях гендер використовується не як незмінна і універсальна конструкція, а як комплексне переплетення стосунків і процесів.

Гендер - це соціальний конструктор, набір характеристик, визначених культурою суспільства, які ідентифікує соціальна поведінка чоловіків і жінок і відношення між ними. Гендер конструюється через певну систему соціалізації, розподіли праці, прийняті в суспільстві культурні норми, ролі і стереотипи. Гендер – інструмент для розуміння соціальних процесів.

Гендер — соціально-психологічна характеристика, набута у процесі соціалізації, яка формує людину як чоловіка чи жінку і значною мірою визначається особливостями культури, традицій, звичаєвості, виховання, соціальними очікуваннями.

Гендер - складне поняття. У науковій літературі воно вживається у кількох значеннях: як соціально-

рольова та культурна інтерпретація рис особистості та моделей поведінки чоловіка й жінки, на відміну від біологічної; як набуття соціальності індивідами, що народилися в біологічних категоріях жіночої або чоловічої статей; як політика рівних прав і можливостей чоловіків та жінок, а також діяльність зі створення механізмів щодо її реалізації.

Гендер (у педагогічному аспекті) - результат процесу соціалізації, набуття людиною (відповідно до своєї статі) рис, якостей, моделей поведінки, які сформовані суспільством у конкретно-історичний проміжок часу й відображають характер (авторитарний / домінаторний чи демократичний / егалітарний) політико-економічної та соціально-культурної взаємодії «чоловічого» і «жіночого». Гендер на індивідуальному рівні не є постійною, фіксованою атрибутивною характеристикою людини, яка по суті перебуває в процесі постійного вибудовування свого типу гендеру. Натомість на суспільному рівні гендер має усталені характеристики, чіткі межі та формується під впливом гендерних стереотипів у процесі соціалізації.

Гендер є системою соціальних практик (особистісного, інтеракційного й інституційного рівнів), які створюють і підтримують гендерну відмінність і гендерну нерівність.

Гендерний аналіз – це процедура, спрямована на виявлення конкретного змісту гендерних відносин в конкретній ситуації, або у зв'язку з реалізацією конкретного проекту по зміні цієї ситуації, або у зв'язку з реалізацією конкретного проекту по зміні цієї ситуації. Різноманітні методики гендерного

аналізу дозволяють з високим ступенем об'єктивності виявляти фактичне положення чоловіків і жінок в різних сферах їх повсякденного життя [3].

Гендерний аналіз є важливим засобом для розуміння локального контексту. Він є особливо корисним у розробці проектів, і при плануванні допомагає визначити усі можливі перешкоди та структуру проекту з ціллю досягнення мети.

Гендерне виховання – процес цілеспрямованого систематичного вироблення в осіб обох статей способів і форм паритетності у відносинах, моральних нормах рівності, рівноправності, взаємоповаги, врахування як спільного, так і відмінного, що властиво жінці й чоловікові, а також формування вільної особистості з гендерним світоглядом і навичками гендерно орієнтованої поведінки. На перший план виходить цілеспрямований систематичний вплив на особистість з метою передачі знань, норм. Цінностей, стандартів поведінки, орієнтованих на рівноправність, повагу та врахування спільного і відмінного між особами двох статей. Дослідження свідчать, що засобом запровадження гендерного виховання в навчально-виховну діяльність школи є включення в освітній процес гендерної складової та застосування особистісно зорієнтованого підходу у взаємодії вчителів та учнів. Зміст поняття «гендерний підхід до виховання» є складовою гендерного підходу до навчально-виховного процесу в цілому. Саме через гендерний підхід реалізується гендерне виховання учнів.

Гендерний вимір в освіті - оцінка наслідків і результатів впливу виховних зусиль педагогів на

становище і розвиток хлопчиків і дівчаток, усвідомлення ними своєї ідентичності, вибір ідеалів і життєвих цілей, статус дітей у шкільному колективі, групі однолітків, залежно від біологічної статі.

Гендерний вимір репрезентує проблему взаємин статей у суспільстві та визначається як різні форми дискримінаційних практик за статевою ознакою у різних сферах людського існування. Мета впровадження «гендерного виміру» в освіту та виховання вбачається у зміні культури статевої взаємодії, заміні відносин ієрархії на відносини партнерства, привнесення в ідеологію суспільства та держави таких "жіночих" цінностей, як миролюбство й творення замість основних цінностей андрократії.

Гендерне виховання – процес, спрямований на формування якостей, рис і властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі, рівноправні соціальні взаємини статей. Вітчизняна педагогіка розуміє гендерне виховання як виховання особистості певної статі, а не сексуального партнера.

Гендерні дослідження - це міждисциплінарна дослідницька практика, вживана для аналізу соціальних трансформацій і систем домінування в суспільстві. Причому, на відміну від «жіночих досліджень», аналізуються і чоловічі проблеми. Наприклад, якщо подивитися на чоловіків крізь призму гендерних відносин, то можна побачити, що в нашій культурі чоловік дискримінується в сімейній сфері, зокрема, у сфері батьківства. Гендерні дослідження з'явилися в ході розвитку жіночих досліджень, коли переважаючими виявилися підходи, згідно яким всі аспекти людського суспільства,

культури і взаємин є гендерними. У сучасній науці гендерний підхід до аналізу соціальних і культурних процесів і явищ використовується дуже широко. В ході гендерних досліджень розглядається, які ролі, норми, цінності, риси вдачі наказує суспільство жінкам і чоловікам через системи соціалізації, розподіли праці, культурні цінності і символи, щоб збудувати традиційну гендерну асиметрію і ієрархію влади.

Гендерна збалансованість - усунення статевої ієрархії в суспільстві, коли одна стать - вільна, а інша - підлегла. Від ієрархії страждають обидва: жінка не може повною мірою реалізувати свій потенціал як особистість, чоловік змушений усе життя бути на межі, доводячи, що найсильніший, найрозумніший, найхоробріший, що він далекий від емоцій і "слабкостей". Домінування однієї статі над іншою спричиняє таке явне порушення прав людини, як насильство над особистістю. Гендерна збалансованість в освіті вимагає змістовного перегляду навчальних дисциплін, розробки та використання інтерактивних методик із формування тендерної культури шляхом розвитку тендерної чутливості задля виявлення різних форм дискримінації та порушення прав людини за статевими ознаками.

Гендерна ідентичність - базова структура соціальної ідентичності, яка характеризує людину (індивіда) з погляду його приналежності до чоловічої або жіночої групи, при цьому найбільш значущо, як сама людина себе категоризує. Починаючи з 80-х років ХХ століття, в руслі теорії соціальної ідентичності Теджфела-Тернера гендерна ідентичність трактується як одна з підструктур

соціальної ідентичності особи (виділяють також етнічну, професійну, цивільну і т.д. структури соціальної ідентичності). Поширений підхід до аналізу процесу формування ідентичності хлопчиків і дівчаток - теорія полорольової соціалізації, яка останніми роками підлягає різкій критиці. Поняття ідентичність вперше детально було представлено Э. Еріксоном (E. Erikson). З погляду Е. Еріксона, ідентичність спирається на усвідомлення тимчасової протяжності власного існування, припускає сприйняття власної цілісності, дозволяє людині визначати ступінь своєї схожості з різними людьми при одночасному баченні своєї унікальності і неповторності. Зараз розглядають соціальну і особову (персональну) ідентичність.

Гендерна ідентичність – усвідомлення себе пов'язаним з культурними визначеннями чоловічості й жіночості. При цьому важливим є те, ким вважає себе особа. Вона є результатом процесу гендерної ідентифікації, що становить процес визначення особистістю себе як члена певної соціальної групи – жіноцтва або чоловіків. Гендерна ідентичність – одна з найсуттєвіших характеристик, без якої не може існувати свідомо автономна особистість. Вважається, що гендерна ідентичність є більш широким поняттям, ніж статоворольва ідентичність. Оскільки містить не лише рольвий аспект, а й образ людини в цілому. Оскільки гендерна ідентичність як частина особистості включає основні її характеристики, то її можна розглядати як багатокомпонентну структуру, яка представлена на різних рівнях буттєвого і смислового просторів індивіда.

Гендерна ідентичність - внутрішня динамічна структура уявлень про статі в суспільстві, які

інтегрують у собі соціальні і особистісні очікування щодо належної і неналежної власної поведінки як представника певної статі, переживання себе як представника певної статі. Структурними компонентами гендерної ідентичності є когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Когнітивний компонент - уявлення суб'єкта про статево належність, що ґрунтуються на інтеграції статоворольових образів значущих людей своєї ж та іншої статі. Когнітивний компонент включає вербальні, понятійні конструкції системи символічних значень, які утворюють індивідуальну свідомість та самосвідомість. Елементами когнітивного компоненту гендерної ідентичності виступають образи: «Я сам(а)», «Мій ідеал чоловіка/жінки», «Ідеальний хлопчик/дівчинка», «Більшість жінок/чоловіків», «Моя мати/Мій батько», «Я як майбутня дружина/майбутній чоловік», «Ідеальна дівчинка/хлопець» і т.п. Емоційний компонент характеризує ставлення суб'єкта до своєї статевої належності. Поведінковий компонент гендерної ідентичності розглядається як здатність до вияву особистісних властивостей суб'єкта, оцінюваних з точки зору маскулінності, фемінності та андрогінності.

Гендерний індекс людського розвитку (ГІЛР) – показники виміру досягнутого в країні загального рівня розвитку людського потенціалу, що визначають нерівність у становищі жінок і чоловіків, до яких належать: довголіття, здоров'я, рівень освіти та гідний рівень життя (ВВП на душу населення).

Гендерна компетентність - динамічне утворення особистості (студента / спеціаліста), яке включає уявлення про призначення чоловіків та жінок у

суспільстві, особливості особистої жіночої / чоловічої індивідуальності; образ "Я", знання про гендерні особливості суб'єктів педагогічної взаємодії; ціннісне ставлення до представників обох статей, їхніх взаємовідносин»

Гендерна компетенція студентів педвузів «включає знання про гендерні особливості учнів і уміння враховувати їх у процесі навчання й виховання; сформованість у майбутнього вчителя гендерної ідентичності, розуміння призначення чоловіків і жінок у суспільстві, їхнього статусу, функцій»

Гендерна компетентність - характеристика, що дозволяє особистості не бути суб'єктом та об'єктом ситуацій гендерної нерівності. Інакше кажучи, гендерна компетентність - це здатність чоловіків і жінок відзначати ситуації гендерної нерівності в навколишньому житті; протистояти сексистським, дискримінаційним впливам; самим не створювати ситуації гендерної нерівності. Зміст тендерної компетентності (тобто описує наступні тендерні компетенції):

1) знання про існуючі ситуації тендерної нерівності, чинники й умови, що їх викликають;

2) уміння помічати та адекватно оцінювати ситуації тендерної нерівності в різних сферах життєдіяльності;

3) здатність не виявляти у своїй поведінці тендерно дискримінаційних практик;

4) здатність вирішувати свої тендерні проблеми й конфлікти, якщо вони виникають. У такому розумінні гендерна компетентність може формуватися вже під час навчання учнівської молоді в середніх навчальних закладах.

Гендерна культура - це сукупність суспільних цінностей, які склалися в тому чи іншому суспільстві, відшліфовувалися в процесі його історії, і їй повинен підлягати кожен індивід, дотримуючись норм і щодо чоловіка, і щодо жінки. Гендерна культура пов'язана із статевою специфікою людей та їхньою життєтворчістю. У її фундаменті - міжстатевий поділ праці, що надає їй характеру біполярності.

Гендерна культура - сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах буття та відповідних потреб, інтересів і форм діяльності, зумовлених суспільним устроєм та пов'язаних із ним інституціями.

Гендерна культура - це складова спеціалізованої культури, що є результатом впливу на особистість конкретних людей, які займаються проблемами міжособистісних відносин професійно, та виявляється в усвідомленні мотивів, потреб, цінностей, знань, поведінки, пов'язаних із відносинами між представниками чоловічої і жіночої статі.

Гендерна нерівність — це відмінності та нерівності, котрі формуються для жінок та чоловіків у процесі реалізації їхніх соціальних ролей, взаємодії та з допомогою інституцій. Тому втілення ідей гендерної рівності є важливим ресурсом і необхідною умовою демократизації суспільства. Ознаки гендерної нерівності: наявність ієрархії статей; відсутність відносин партнерства між жінками і чоловіками; планування традиційних стратегій вирішення «жіночого питання». традиційних видів політики в галузі захисту рівності між жінками і

чоловіками; недостатня репрезентативність жінок; гендерна незбалансованість у владних структурах; усунення жінок від розподілу ресурсів, участі у прийнятті загальнодержавних рішень; домінування способу життя, ідеологічних основ та інтересів, властивих чоловікам; планування в суспільстві цінностей і пріоритетів, сформованих чоловіками; значна економічна залежність жінки від чоловіка; відсутність гармонійного суміщення фахової діяльності й сімейного життя як для чоловіків, так і для жінок; відсутність розвиненого гендерного законодавства, а також реального механізму його застосування; зосередження розв'язання проблеми нерівності становища жінок у руках самих жінок, відсутність у цьому процесі участі чоловіків; поширення в суспільстві посягань на свободу й гідність жінок.

Гендерна освіта - цілеспрямований процес розвитку й саморозвитку особистості, в якому вона опановує соціально значущий досвід людства шляхом здобуття (засвоєння) історико-культурологічних, соціально-правових та психолого-педагогічних знань щодо гендерної рівності, формування вмій і навичок гендерно толерантних дій, виховання гендерної культури, що сприяє формуванню суспільства гендерної рівності. Гендерну освіту розглядається у двох аспектах: як складову змісту навчання / виховання та як створення сприятливого гендерно збалансованого середовища для здобуття освіти. Таке розуміння гендерної освіти вбачає головне завдання гендерного виховання у формуванні нових моделей гендерної (андрогінної чи гендерно нейтральної) самосвідомості та типів поведінки, які базуються на принципах егалітарності й толерантності, з

урахуванням особливостей життєвого досвіду і чоловіків, і жінок.

Гендерна освіта – овоєння гендерних знань, використання гендерної інформації під час навчального процесу в навчальних закладах та системі підвищення кваліфікації. У процесі викладання можна виділити такі напрямки: поширення гендерних знань під час читання базових курсів, спецкурсів з гендерної проблематики, організації науково-дослідницької роботи навчальних закладів.

Гендерна освіта у вузькому сенсі - це, перш за все просвітницькі програми з гендерної проблематики, що читаються в різних варіантах для студентів, як правило, соціогуманітарних спеціальностей. У більш широкому розумінні, гендерну позначають освіту, яка сприяє формуванню гендерної рівності та сприяє подоланню негативних гендерних стереотипів. У цьому сенсі гендерна освіта не обов'язково має виражатися в якихось конкретних освітніх програмах, воно ніби «розлите» у процесах навчання і виховання і є частиною ідеології вищої освіти.

Гендерна освіта – це процес (просвіта) і результат засвоєння знань про стандарти психосексуальної культури, про системи гендеру того суспільства, в якому живе індивід. Гендерна освіта включає в себе: систематичне навчання, просвіту (тобто пропаганду й розповсюдження гендерних знань і гендерної культури), гендерну самоосвіту.

Гендерний підхід - об'єктивна родова ознака політичної культури, властивій активній

представницькій демократії, суть якого - облік інтересів обох соціально-статевих груп суспільства. Суть його полягає в тому, що потрібні спеціальні заходи, щоб досягти гендерної рівності. Його реалізація забезпечує рівність між чоловіками і жінками - громадянами суспільства. Усвідомлення того, що явища, які відбуваються в суспільстві, по-різному впливають на чоловіче і жіноче населення, викликаючи неоднакові їх реакції - і є гендерний підхід .

Гендерний підхід у дослідженні – підхід, згідно з яким всі аспекти людського суспільства, культури і взаємин є гендерними. В ході гендерних досліджень розглядається, які ролі, норми, цінності, риси вдачі наказує суспільство жінкам і чоловікам через системи соціалізації, розподіл праці, культурні цінності і символи, щоб збудувати традиційну гендерну асиметрію і ієрархію влади.

Гендерний підхід у психологічних дослідженнях - аналіз психологічних аспектів міжстатевих відносин і гендерних характеристик особистості. Він дає можливість відійти від переконання про наперед задані чоловічі та жіночі якості особистості, соціальні ролі, статуси, жорстку фіксованість статоворольових моделей поведінки, вказуючи на шляхи розвитку і самореалізації особистості, не обмежені традиційними гендерними стереотипами.

Гендерний підхід у психологічних дослідженнях: гендерно-чутливий, гендерно-нейтральний, гендерно-стереотипізований та гендерно-орієнтований підходи. *Гендерно-чутливий підхід* передбачає зосередженість досліджень на індивідуальних відмінностях і на відмінностях у

поглядах чоловіків і жінок на статусну рівність між гендерами. *Гендерно-нейтральний підхід* підтримує ідею рівності статей: гендерні відмінності визнаються незначними. Пропагандується гіпотеза про те, що індивідуальні відмінності набагато ширше гендерних. *Гендерно-стереотипізований підхід*: відмінності визнаються, а от рівність статей заперечується. Вважається, що жінки та чоловікі повинні підтримувати статеві відмінності та відповідати існуючим гендерним нормам, цінностям, правилам, які декларує суспільство стосовно жінок та чоловіків. *Гендерно-орієнтований підхід* не заперечує значення і впливу біологічної статі, але віддає перевагу впливу соціуму на формування та розвиток гендерної ідентичності і гендерних відносин особистості.

Гендерний підхід в освіті - засіб пізнання дійсності, де протидія та нерівність чоловічих і жіночих рис особистості, їх мислення, особливості поведінки закріплюють зв'язок між біологічною статтю й досягненнями в соціальному житті.

Гендерна педагогіка – це сукупність підходів, спрямованих на те, щоб допомогти дітям різної статі відчувати себе в школі комфортно, успішно підготуватись до статевої поведінки в сім'ї. Мета гендерної педагогіки – корекція впливу гендерних і сексуальних стереотипів на користь прояву і розвитку особистих нахилів індивіда.

Гендерна педагогіка полягає в спрямуванні особистісного розвитку хлопчиків та дівчаток шляхом збереження рівності в їхніх правах і можливостях, в розробленні такої стратегії

навчально-виховної роботи, яка б орієнтувала дітей на повагу до особистості та партнерство статей.

Гендерна педагогіка (як частина гендерних студій) - міждисциплінарний предмет, що забезпечує теоретичні засади (соціалізацію та формування тендерної ідентичності в процесі виховання, відмінності в когнітивних здібностях чоловіків і жінок, особливості статевого / гендерного виховання в сім'ї та школі тощо) і критично оцінює репрезентацію гендеру в суспільстві та культурних продуктах (освітніх програмах, підручниках, поп-культурі та ін.).

Гендерна педагогіка - це педагогіка рівності, що визнає рівноцінність основних життєвих сфер (домашнього господарства, виховання дітей і перспектив самореалізації у своїй майбутній професії). Зрештою, тендерна педагогіка - це педагогіка, що дбайливо плекає Індивідуальність. Вона покликана сприяти толерантності й спільності людей, людських співтовариств, соціумів. А це - одна з умов руху нашого суспільства до конвергенції, духовної інтеграції, цілісності й всеєдності

Гендерна політика - політика: а) здійснюється для усунення дискримінації за ознакою статі; б) здійснюється для формування егалітарного суспільства; в) в широкому сенсі є політикою населення, що охоплює сфери зайнятості, сім'ї і т. д .

Гендерна професійна сегрегація - стійка тенденція працевлаштування чоловіків і жінок за суворо визначеними професіями, галузям та посадовим позиціям. Гендерна професійна сегрегація буває горизонтальною (нерівномірний розподіл жінок

і чоловіків по галузях економіки і професіям) та вертикальною (нерівномірний розподіл за позиціями посадової ієрархії).

Гендерні ролі - один з видів соціальних ролей, набір очікуваних зразків поведінки (або норм) для чоловіків і жінок. Роль в соціальній психології визначається як набір норм, що визначають, як повинні поводитися люди в даній соціальній позиції. В даний час не існує єдиної теорії соціальних ролей як такової. Гендерні ролі, їх характеристики, походження і розвиток розглядаються в рамках різних соціологічних, психологічних і біосоціальних теорій. Але наявні дослідження дозволяють зробити висновок про те, що на їх формування і розвиток у людини роблять вплив суспільство і культура, закріплені в них уявлення про зміст і специфіку гендерних ролей. А в ході історичного розвитку суспільства зміст гендерних ролей піддається змінам. Маргарет Мід представила переконливі докази, спростувальні переконання в тому, що чоловіки і жінки від природи створені для виконання певних ролей, в своїй книзі «Стать і темперамент» .

Гендерні ролі - поведінка, яка визначає статус чоловіків і жінок в суспільстві. Розпорядження щодо поведінки, пов'язаної з гендерними ролями, особливо очевидні в статевому розподілі праці на чоловічий і жіночий.

Гендерна роль — соціальні очікування суспільства від жінок і чоловіків на базі сформованих гендерних стереотипів, а також поведінка у формі мови, манер, жестів тощо. У деяких суспільствах рольову поведінку може бути поляризовано, як пасивне — жіноче, активне —

чоловіче. Приписи щодо поведінки, пов'язаної з гендерними ролями, є особливо явними у поділі праці на чоловічу й жіночу. Як зазначає російський психолог І. Кон, сьогоднішня оцінка гендерних ролей усім'ї, в тому числі і батьківських, відбувається з інших позицій, у контексті універсалізації гендерної поведінки. Першими відгукнулися на нові вимоги часу жінки. Чоловіки, особливо старшого віку, згідно із соціологічними дослідженнями, більше орієнтовані на традиційні моделі гендерної диференціації.

Гендерна рівність — рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Гендерна система унормовується суспільством і має різні форми історико-культурної репрезентації. У цієї гендерній системі спрацьовують два закони - статевої сегрегації ("segregation of women and men") та превалювання чоловічої норми (розділення та ієрархії).

Гендерна соціалізація — засвоєння та відтворення притаманних певному соціальному доквіллю статовспіввіднесених нормативів поведінки.

Гендерна соціалізація - процес засвоєння індивідом культурної системи гендера того суспільства, в якому він живе, своєрідне суспільне конструювання відмінностей між статями. Соціальні психологи також використовують термін диференційована соціалізація, підкреслюючи тим самим, що в загальному процесі соціалізації чоловіка і жінки формуються в різних соціально-

психологічних умовах. Статеворольова соціалізація включає дві взаємозв'язані сторони: а) освоєння прийнятих моделей чоловічої і жіночої поведінки, відносин, норм, цінностей і гендерних стереотипів; б) дія суспільства, соціального середовища на індивіда з метою прищеплення йому певних правил і стандартів поведінки, соціально прийнятних для чоловіків і жінок. Засвоюються, перш за все, колективні, загальнозначущі норми, вони стають частиною особи і підсвідомо направляють її поведінку. Вся інформація, що стосується диференційованої поведінки, відбивається в свідомості людини у вигляді гендерних схем. Виділяються дві фази стеворольової соціалізації: 1) адаптивна (зовнішнє пристосування до існуючих гендерних відносин, норм і ролей); 2) інтеріорізації (сутнісне засвоєння чоловічих і жіночих ролей, гендерних відносин і цінностей).

Гендерна соціалізація – освоєння індивідами всіх форм і моделей гендерно організованого соціального буття в процесі життєдіяльності, набуття ними соціально-статевої ідентичності. Самоусвідомлення причетності до жіночої статі та ідентифікація себе з нею .

Гендерна соціалізація — процес засвоєння людиною соціальної ролі, визначеної для неї суспільством від народження, залежно від того, чоловіком чи жінкою він/вона народились. процес тендерної соціалізації спрямований на опанування особистістю своєї тендерної ролі.

Гендерна соціалізація – це процес спрямованих і спонтанних впливів на особистість, що допомагає їй засвоїти норми, правила поведінки та установки

відповідно до культурних уявлень про роль, становище й призначення статей у суспільстві, робить повноцінним чоловіком чи жінкою і прилучає її до усталеної системи гендерних ролей.

Гендерна соціалізація - багатогранний та безперервний процес засвоєння індивідом традиційних (які вкорінені в суспільній практиці) або нових (які народжуються у зв'язку з інтенсивними соціокультурними змінами) гендерних ролей (норм, ідеалів), що відтворюються на індивідуально-суспільному рівні. Лише процес соціалізації забезпечує наступність поколінь та інтеграцію всієї соціальної системи. Гендерна соціалізація в освіті - це процес формування гендерної ідентичності учнів / учениць як системи гендерних уявлень, відносин і напрямів діяльності особистості. Цей процес має емпіричний та керований характер і здійснюється внаслідок та завдяки дії гендерного підходу в освіті.

Гендерні студії базовані на соціально-конструктивістських методологічних засадах, які передбачають такі основні ідеї: гендерні відносини - це відносини влади, які містять нерівності, що «вбудовані» у соціальні інститути. Тобто, гендер - це не просто роль, яку ми граємо залежно від нашого бажання чи небажання. Гендер - це радше базова ідентичність, за якою люди визначають та позиціонують один одного, відповідно до якої очікується наша діяльність у суспільстві. Гендеру «навчаються» шляхом соціалізації і гендер конструюють протягом усього життя.

Гендерні стереотипи є окремим випадком стереотипів і є культурно і соціально обумовлені думки про якості, атрибути і норми поведінки

представників обох статей. Гендерна стереотипизация фіксується в мові, тісно пов'язана з виразом оцінки і впливає на формування очікувань від представників тієї або іншої статі, певного типу поведінки.

Гендерні стереотипи – стандартизовані уявлення про моделі поведінки та риси вдачі, що відповідають поняттям «чоловіче» та «жіноче», виявляються як гендерно-рольові стереотипи, що стосуються прийнятності різноманітних ролей і видів діяльності для чоловіків і жінок, а також як стереотипи гендерних рис, тобто психологічних та поведінкових характеристик прітаманних чоловікам і жінкам.

Гендерні стереотипи — стійкі для даного суспільства в конкретний історичний період уявлення про відмінність між чоловіком і жінкою, про їх місце і роль у сім'ї й суспільстві (професії, доступ до влади, освіти, ресурсів і под.). Це форми поведінки, які суспільство очікує від людей залежно від їх статі.

Гендерні стереотипи — спрощені, стандартизовані, стійкі, емоційно насичені, ціннісно означені поляри за знаком оцінки, жорстко фіксовані образи чоловіка і жінки, які спонукають певне ставлення до статей. Гендерні стереотипи сформувались на основі характеристик маскуліності (компетентність, активність, незалежність, самовпевненість, рішучість, агресивність, емоційна стриманість тощо) та фемінності (пасивність, залежність, нерішучість, надмірна емоційність тощо), які існують нарівні буденної свідомості

Гендерні стереотипи - це саме соціальні (а не біологічні) стереотипи поведінки, зумовлені

належністю до жіночої чи чоловічої статі. Набір цих характеристик варіюється залежно від соціокультурної специфіки, точніше - від характеру представленого в ньому типу влади (домінаторно-патріархатна чи демократично-егалітарна). Гендерний стереотип експлікується через поняття «гендерного ідеалу», «гендерної норми» та «гендерних ролей».

Гендерна стратифікація вчителювання: горизонтальна та вертикальна. Горизонтальна стратифікація проявляється в негласному поділі навчальних предметів між учителями (переважна більшість учителів гуманітарних дисциплін - жінки; вчителі-чоловіки викладають переважно дисципліни природничого циклу; практично відсутні чоловіки в дошкільних навчальних закладах). Цей негласний розподіл навчальних дисциплін на "чоловічі" та "жіночі" слугує для подальшої орієнтації учнів на певну професійну сферу, що надалі обмежує розвиток життєвої стратегії дівчат та впливає на вибір професій хлопцями. Таке становище відтворює ієрархічний розподіл посад між чоловіками та жінками в суспільстві.

Гендерне насильство — це насильство, яке побудоване на використанні сили на основі ознаки статі — від словесних образ та погроз до фізичних побоїв та примушення до небажаного сексуального зв'язку. Гендерне насильство існує тільки там, де відсутня гендерна рівність, тобто: рівність у правах і свободах, рівність в обов'язках, рівність у відповідальності, рівність у можливостях та можливостях їх реалізації.

Гендерна чутливість – це один з критеріїв оцінки планованих змін, проектів, методів дослідження і аналізу. Плановані зміни, методи чутливі в гендерному відношенні, якщо вони враховують існуюче положення чоловіків і жінок і не погіршують їх положення, і сприяють досягненню гендерного балансу [3].

Гендерна чутливість - здатність педагога сприймати, усвідомлювати й моделювати вплив вербальних, невербальних і предметних чинників соціального середовища, методів і форм роботи з дітьми задля формування тендерної ідентичності дитини, здатність уловлювати й реагувати на будь-які прояви дискримінації за статевою ознакою (сексизму). Існують три основні напрями у розумінні «гендерної чутливості»:

1) науковий критерій, що робить можливим маркування будь-яких суспільних явищ як «гендерно-нейтральних» або «гендерно (патриархатно) заангажованих»;

2) принцип, на якому базується модель суспільних (тендерних) відносин, при цьому принцип «гендерної чутливості» (скандинавська модель) протиставляється принципу «гендерної рівності» (американська модель); під тендерною чутливістю розуміється розширення можливостей для обох статей, тобто для чоловіків -інтеграція в ту сферу, що завжди вважалася жіночою, і навпаки;

3) система сформованих (чи тих, що лише потребують свого формування) поглядів (оцінок, думок, переконань тощо) окремої людини або соціальної групи, що свідчать про розуміння взаємозв'язку між тендерними ролями та реальними обставинами, які обумовлюють їхнє насичення й існування. Отже, гендерна чутливість - це бачення проблем нерівності, дискримінації за статевими

ознаками стосовно і чоловіків, і жінок у всіх різноманітних проявах. Таке розуміння гендерної чутливості допоможе нам гармонізувати наше суспільство, уможливити право особистого життєвого вибору і його реалізацію для кожного з нас, яким би дивним і «неправильним» він комусь не здавався. Шлях формування гендерної чутливості - це залучення до навчального процесу принципу гендерної збалансованості.

Гендерна культура особистості - комплексне поняття, що включає гендерну інформованість, сформовані особистісні якості (егалітарна свідомість, тендерна чутливість), уміння та здатність до протидії будь-яким проявам тендерної дискримінації (як способи та прийоми керування внутрішньою й зовнішньою активністю).

Гендерно-правова експертиза — аналіз чинного законодавства, нормативно-правових актів, соціальних проектів, навчально-методичної літератури підсумком якого є висновок про те, наскільки ці документи відповідають принципу забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Відтворення гендерно стереотипізованої інформації в навчальній (підручники) та навчально-методичній літературі, наявність фактів прояву сексизму (як гендерно стереотипізованих упереджень) у змісті (текст та ілюстрації) та мові навчальної літератури сьогодні встановлюється завдяки проведенню гендерної експертизи.

Гетеросексизм - дискримінаційне ставлення до осіб іншої сексуальної орієнтації як до громадян другого сорту, які мають інші (обмежені) правові та

громадянські права, економічні можливості і можливості соціальної рівності в більшості юрисдикцій в світі і суспільстві.

Гіпергендерність - ознака статевої поведінки є своєрідним символом охорони традиційного розподілу статевих ролей, поляризації фемінності/маскуліності, увиразнення їхньої інакшості, несумісності, діаметральної протилежності. Гіпергендерність (гіпермаскуліність, гіперфемінність) зумовлена не антропологічними відмінностями.

Гомосексуальність - емоційна спрямованість і сексуальний потяг до представників своєї статі і сексуальний контакт з ними.

Гомофобія - почуття страху, огиди, ненависті по відношенню до гомосексуальних індивідів та упереджене ставлення до них.

Гуманність — людяність, людинолюбство, повага до людської гідності.

Депресія – відчуття пригніченості, песимізму, занепаду духовних сил. Виникає внаслідок деяких психічних і загальних захворювань або як реакція на важкі життєві ситуації (смерть рідних, втрата життєвої перспективи, розчарування в комусь або в комусь).

Дискусія (від лат. discussio – розгляд, дослідження) – обмін думками з метою з'ясування правильності тих або інших позицій, їх перспективності, актуальності, цінності, можливості

усунення існуючих протиріч тощо.

Діяльність людини – специфічно людська форма активності, зумовлена потребами та спрямована на пізнання і перетворення світу.

Дискримінація — будь-яке розрізнення, виключення або обмеження за ознакою раси, національності, статі і тому подібне, яке спрямоване на ослаблення або зводить нанівець визнання прав людини й її основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі.

Дискримінація у професійній сфері - розмежування, ізоляція або заборона стосовно окремих працівників, які мають однакові характеристики за ознакою продуктивності, через те, що вони належать до різних соціально-демографічних груп.

Диференціація гендерна - процес, в якому біологічні відмінності між чоловіками і жінками наділяються соціальним значенням і використовуються як засоби соціальної класифікації.

Досвід – сукупність знань, умінь, що здобуваються у процесі життя, на практиці.

Етапи розвитку зарубіжної гендерної психології:

- Перша чверть ХХ ст. Нечисленні дослідження психологічних особливостей чоловіків і жінок стосувалися здебільшого психології статі, де стать часто ототожнювалася із сексуальністю.

- Друга чверть ХХ ст. Більшість досліджень зосереджувалися на психології статевих

відмінностей, які не зводились до сексуальності, а вважалися заданими природою.

- Третя чверть ХХ ст. У зв'язку з накопиченням знань про диференціацію психології статевих відмінностей під впливом соціалізації чільне місце почало займати поняття «відмінності, пов'язані зі статтю», що призвело до ослаблення вияву біологічного детермінізму.

- Кінець ХХ — початок ХХІ ст. Дослідники стали вести мову про гендерні відмінності, які можуть взагалі не мати біологічної основи.

Етапи становлення гендерної освіти (Л.Смоляр) в Україні:

1 етап - початок 1990-х рр. - 1995 р., оформлення жіночих досліджень як самостійних дослідницьких програм; етап «нагромадження знань про жінок»;

2 етап - 1995 - 2002 рр., упродовж якого відбувався процес інтеграції жіночих досліджень у систему вищої освіти, перегляд наявної системи вищої освіти, створення нових навчальних програм, які б враховували «жіночий» досвід .

Етапи становлення гендерної освіти (О. Кісь):

1) 1991 -1994 рр. - "період знайомства, надолужування та самоосвіти" (за О. Кісь), коли «дослідники прагнуть опанувати теоретичні й методологічні здобутки гендерних досліджень Заходу та роблять перші спроби застосувати їх на українському матеріалі» ;

2) 1995-1999 рр. – «період самоствердження та первинної інституціоналізації», коли «створено низку незалежних центрів гендерних досліджень...; відбулися всеукраїнські наукові конференції; опубліковано перші переклади класичних праць ... і

перші власне українські дослідження; започатковано перше фахове періодичне наукове видання - журнал «Гендерные исследования» (Харків)»;

3) 2000-2005 рр. – «період самоусвідомлення, консолідації та легітимізації», коли «зростає кількість і кваліфікація науковців, які досліджують гендерні аспекти в різних галузях та викладають відповідні курси у вищій школі; зроблено перші спроби створити професіональну асоціацію фахівців із гендерних студій, опубліковано низку ґрунтовних вітчизняних досліджень із гендерної проблематики, наукових збірників, спеціальних підручників, спецвипусків періодичних видань; започатковано зміни в законодавстві; потужні всеукраїнські та впливові регіональні жіночі громадські організації набули виразної спеціалізації у своїй діяльності)»;

4) 2006 - донині – «період зрілості, активних дій та практичного застосування знань і досвіду»; відбулося законодавче закріплення та здобуто державну підтримку впровадження принципів гендерної рівності (Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в Україні», набув чинності з 1.01.2006; Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р., ухвалена 27.12.2006 р.); жіночі громадські організації вперше заявляють протести проти гендерної дискримінації відкритими публічними акціями; захищено низку докторських дисертацій із гендерної проблематики (Олена Стяжкіна, Оксана Маланчук-Рибак, Олена Горошко, Ірина Жеребкіна та ін.)» .

Егалітарна свідомість розуміється нами як сформована на основі здобутих знань (умінь, навичок) система особистих переконань щодо неприпустимості будь-яких форм дискримінації (у нашому випадку - дискримінації тендерної) та незаперечності принципу егалітарності, що повинно скеровувати поведінку людини та впливати на ставлення до оточення.

Знання – перевірені суспільно-історичною практикою результати процесу пізнання, відображені у свідомості людини у вигляді уявлень, фактів, суджень, теорії.

Ідеал – взірць досконалості, образ бажаного і уявлюваного майбутнього, приклад, взятий особистістю за зразок поведінки.

Ідентичність — особливі риси характеру особи або групи. Ідентичність як особи, так і групи значною мірою диктується соціальними знаками. Так, одним із найважливіших знаків ідентичності особи є її ім'я.

Ідентичність — складна інтегративна психологічна властивість особистості, яка формується у процесі її уподібнення, ототожнення або самокатегоризації та є процесом організації життєвого досвіду в індивідуальне Я.

Ідентифікація — це спосіб, за допомогою якого діти приймають батьківську поведінку, аттitudи і цінності як свої власні. Діти вбирають в себе певні аспекти особистості батька та матері або інших дорослих, з якими вони є тісно пов'язане.

Ідентифікація — це повторення дій рольової

моделі (чоловіка, жінки, батька, матері). Механізм ідентифікації забезпечує передачу «особистісного» досвіду опосередковано — через особистий приклад, наслідування, навіювання. Завдяки механізму ідентифікації з раннього дитинства у дитини починають формуватись статеві риси особистості та поведінкові стереотипи, статево-рольова ідентичність і ціннісні орієнтації.

Ідентифікація – уподібнення себе іншому.

Ідентифікація гендерна – внутрішнє переживання своєї статевої належності, осмислення спектру гендерних ролей, уподібнення до них, це — своєрідна єдність самоусвідомлення і поведінки. Її спектр є досить широким — від відчуття незмінності своєї статевої належності до тривалого стійкого «ми-жінки», «ми-чоловіки». Процес гендерної ідентифікації відбувається передовсім через наслідування зразків, які демонструються значущими дорослими (батьками, вчителями, вихователями), інтеріоризацію гендерних характеристик поведінки, та їх відтворення (екстеріоризацію) в особистісних рисах в онтогенезі з батьками та однолітками. У вітчизняній психології ідентифікація розглядається у контексті когнітивного підходу провідним механізмом особистісного розвитку в онтогенезі. Ідентифікація — це процес, який приводить до формування ідентичності, в тому числі і гендерної.

Ідея (від гр. *idea* – вид, поняття, образ) – основа творчого процесу, продукт людської думки, форма відображення дійсності. Ідея відрізняється від інших форм мислення і наукового знання тим, що в ній не тільки відбивається об'єкт вивчення, а й міститься усвідомлення мети, перспективи пізнання і

практичного перетворення дійсності.

Інверсія гендерна - соціально-психологічний процес формування гендерної ролі, що виражається в засвоєнні чоловіком або жінкою прямо протилежних для них моделей (норм) фемінності або маскулінності; а також - це домінування, превалювання в „наборі” чоловічих характеристик фемінних рис і навпаки, що визначає особливості мислення, емоційного реагування та поведінки людини.

Індивід – біологічний організм, носій загальних спадкових якостей біологічного виду людина; представник людського роду – homo sapiens.

Індивідуальність – неповторне співвідношення особистих рис та особливостей людини (характер, темперамент, здібності, особливості протікання психічних процесів, сукупність почуттів тощо), що утворюють її своєрідність, відмінність від інших людей.

Інстинкт (від лат. *instinctus* - природне) – біологічно зумовлена вроджена тенденція чи імпульс до певної поведінки без участі мислення, навчання чи досвіду.

Інтелект (від лат. *intellectus* – розуміння, розум) – сукупність загальних розумових здібностей: здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відображати, перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід; спроможність вирішувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати.

Інтерес (від лат. *interesse* – мати важливе

значення) – емоційно забарвлене ставлення до навколишнього, спрямованість людини на певний об'єкт чи певну діяльність, викликану позитивним, зацікавленим ставленням до чогось, когось.

Інтолерантність проявляється в ксенофобії, стигматизації та різних дискримінаційних практиках, до яких також зараховують сексизм (дискримінація за статевими ознаками). Слід додати, що поняття інтолерантності базується на переконанні в правильності лише однієї (своєї) думки, лише особистої правоти судження, що проявляється у неприйнятті, відчуженні та приниженні іншої (відмінної) точки зору. Таке ставлення до Іншого обумовлює категоричність судження, отже, заперечує саму можливість переконання на користь авторитарності. Інтолерантність виявляється в різних формах - від невихованості до прямих (фізичних) насильницьких дій. Педагогічна інтолерантність також має різні форми - від «байдужості до "власної думки" дитини до відвертого та твердого її (думки) знецінення й навіть приниження самого учня за "неправильні погляди"». Рівні існування інтолерантності (за О. Асмоловим) можна встановити за такими критеріями: ставлення до настановних утворень (стереотипів, упереджень та забобонів), рівень порогу емоційного реагування та форми вияву агресії.

Інтроверсія (від лат. intro – всередину, versio – повертати) – спрямованість, в силу організації нервових процесів, відчуттів, переживань та інтересів індивіда, на свій власний внутрішній світ. Осіб, для яких характерна інтроверсія, називають інтровертами.

Інтуїція (від лат. intuitio - споглядати) – процес

безпосереднього одержання знання за допомогою цілісного охоплення проблемної ситуації без дискурсивного його виведення й доведення.

Камінг-аут - процес відкритого та добровільного визнання людиною своєї приналежності до сексуальної чи гендерної меншості або результат такого процесу.

Комуникабельність – риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товарицькість.

Комплексний гендерний підхід - загально визнана стратегія, принцип, засіб, через реалізацію яких досягається гендерна рівність.

Комунікація — передача інформації від однієї особи (або групи) до іншої. Комунікація є необхідною базою всіх суспільних взаємодій. Комунікація відбувається з використанням мови, а також рухів, жестів, міміки, які допомагають зрозуміти слова й поведінку інших осіб.

Конфлікт — зіткнення протилежних інтересів, поглядів, прагнень; розбіжність, суперечка, що загрожує ускладненнями. Протистояння між людьми або суспільними групами.

Конфлікт – особливий вид взаємодії, в основі якого лежать протилежні і несумісні цілі, інтереси, типи поведінки людей та соціальних груп, які супроводжуються негативними психологічними проявами.

Критичність мислення – виявляється в здатності людини не підпадати під вплив чужих думок,

об'єктивно оцінювати позитивні та негативні аспекти явища або факту, виявляти цінне та помилкове в них.

Ксенофобія — страх, неприязнь, презирство, зверхність, ненависть, упередження до людей етнічно чи расово інших; у ширшому розумінні означає упередженість і зневагу до людей, що сприймаються як "інші" за будь-якою ознакою.

Культура — історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, який виявляється в типах і формах організації життя й діяльності людей, а також у створених ними матеріальних і духовних цінностях.

Любов – високе почуття, яке полягає у стійкій, самовідданій і свідомій прихильності людини до когось або до чогось, зумовленій визнанням значимих для людини властивостей (якостей, чеснот) об'єкта любові або спільними переконаннями, життєвими цілями та інтересами людей.

Маргінальність — філософське поняття, яке характеризує культурні феномени, що розвиваються поза домінуючим культурним каноном. Соціологічне поняття, яке позначає суміжність позиції людини (групи людей) між якими-небудь соціальними групами. Поняття введено американським соціологом Р. Парком. Повне чи часткове виключення зі складу певної соціальної групи.

Маскулінність – вираженість чоловічих психосексуальних і фізичних якостей. Це те, що додано до анатомії для отримання чоловічої гендерної ролі.

Маскулінність (мужність) - комплекс атитюдів, характеристик поведінки, можливостей і сподівань, що детермінують соціальну практику тієї чи іншої групи, об'єднаної за ознаками статі. Іншими словами, маскулінність - це те, що додано до анатомії для одержання чоловічої гендерної ролі, гендерної ідентичності.

Матріархат — одна із форм суспільного устрою. Характеризується домінуючим статусом жінки, матрілінійністю успадкування майна, соціального стану, участі в житті суспільства.

Методи наукових досліджень – це шлях досліджень, спосіб пізнання, прийоми і засоби, за допомогою яких здобуваються факти, використовувані для доведення положень, з яких, у свою чергу, складається наукова теорія. Основними методами у психології та педагогіці є спостереження, опитування, тестування, експеримент.

Мета гендерного виховання - формування гендерної культури. Гендерне виховання в кінцевому результаті має на меті формування нового типу тендерно чутливої особистості, орієнтованої на міжстатеве співробітництво. Головне завдання тендерного виховання - формування нових моделей тендерної (андрогінної чи тендерно нейтральної) самосвідомості та типів поведінки, які базувалися б на принципі егалітарності (тендерної рівності), з урахуванням особливостей життєвого досвіду чоловіків і жінок.

Ментальність — соціально-психологічні настанови, способи сприйняття, манера відчувати і думати.

Мотив – спонукальна причина дій і вчинків людини.

Мотивація – сукупність мотивів, доказів для обґрунтування чогось, спонука до діяльності; мотивування.

Мрія – створений фантазією образ бажаного майбутнього, що спрямований на перспективу життя і діяльності людини.

Насильство — застосування індивідом (соціальною групою) різних форм примусу щодо інших індивідів (соціальних груп) з метою здобуття або збереження політичного чи економічного панування, тих або інших привілеїв.

Норма — етичний стандарт, модель поведінки або модель, яка розглядається як бажана, прийнятна або типова для тієї чи іншої культури.

Патриархат — одна із форм суспільного устрою, для якого характерна домінуюча роль чоловіка в суспільстві, політиці, економіці, господарстві й сім'ї.

Потреба — психічне явище, відображення прагнення особистості до отримання необхідних умов життєзабезпечення і розвитку.

Права людини — це права, які має кожна людина, права, пов'язані з самим фактом бути людиною. Права людини базуються на основоположному принципі, що кожна людина має почуття власної гідності й що, незалежно від статі, раси, мови, національності, віку, класу, релігійних чи

політичних поглядів, усі однаковою мірою можуть користуватися своїми правами.

Самоактуалізація особистості – в теорії А. Маслоу процес та результат повної реалізації талантів, здібностей і можливостей людини.

Самооцінка особистості – оцінка людиною своїх якостей, себе, рівня успішності власної діяльності, сприйняття своєї особи іншими людьми, виходячи з системи цінностей людини.

Самосвідомість – усвідомлення людиною себе самої як особистості: своєї діяльності як члена суспільства, стосунків з іншими людьми, рис характеру, власних дій та вчинків, їх мотивів, цілей, розумових, моральних, фізичних якостей тощо.

Самотність – психічний стан людини, який виявляється в дефіциті спілкування, ізоляції від інших людей. Залишена наодинці з собою, людина відчуває ущербність, незручність, тугу. Проте певна міра усамітнення – необхідна умова формування самосвідомості людини.

Секс – це динамічна сторона сексуальності. Сексом називають активність за участю статевих органів та інших частин тіла; зазвичай ця активність приносить відчуття фізичної насолоди, а певні сексуальні дії, здійснені потенційно спроможним чоловіком і здатною до дітонародження жінкою, приводять до репродукції. У світлі теорії З. Фрейда стає зрозумілою необхідність сексу не лише для продовження роду і періодичної фізіологічної розрядки, але й для задоволення всіх функціональних

потреб особистості (у спілкуванні, самореалізації та ін.).

Сексуальність – вроджена потреба і функція людського організму подібно до процесів дихання, травлення тощо. З біологічної точки зору – це готовність до повноцінної сексуальної діяльності: розвинуті геніталії, статевий потяг, здатність до сексуального збудження і його інтенсивність, можливість переживати оргазм, віковий та конституційний критерій.

Сексуальність – сукупність психічних реакцій, переживань і вчинків, пов'язаних з виявленням і задоволенням статевого потягу. Сексуальність людини – це складова частина цілісної особистості, взаємозалежність її біологічних, психологічних, соціокультурних вимірів функціонування як статевої істоти. Сексуальність людини виконує три функції: репродуктивну, гедоністичну і комунікативну.

Сексуальна соціалізація – це процес організованих і стихійних впливів на особистість, що допомагає їй стати повноцінним чоловіком чи жінкою у міжстатевому спілкуванні і сексуальному житті, навчитись управляти своєю сексуальністю, підготуватись до сексуального партнерства.

Сексуальна освіта – це процес (просвіта) і результат ознайомлення школярів з фізіологічними, сексологічними, санітарно-гігієнічними та іншими знаннями з питань сексуальності та сексуальної взаємодії, репродукції та планування народжуваності.

Сексуальне виховання – це організований і цілеспрямований процес формування в дітей, підлітків і молоді розумного, здорового ставлення до сексуальності, репродуктивного здоров'я і сексуальних стосунків, гетерогенної сексуальної орієнтації та адекватної їм сексуальної поведінки.

Сексуальна культура – це вміння організувати і провести інтимне зближення з максимальним фізичним і психічним задоволенням для обох партнерів. Формування сексуальної культури орієнтоване, таким чином, на успішне вирішення проблем сексуального спілкування.

Сексуальна культура - уміння приносити собі і партнеру фізичне задоволення на якомога вищому рівні інтенсивності, уникаючи при цьому незручностей і неприємних наслідків (сексуальні травми, небажаної вагітності тощо).

Сексуальна просвіта - це підрозділ, складова частина і сексуальної освіти, і виховання. Можна сказати, що сексуальна освіта - це інформування з питань статі. Головною його метою є збереження репродуктивного здоров'я і досягнення деякої свободи в поєднанні з відповідальністю за свою поведінку.

Сексологія - наукова дисципліна, що вивчає всі прояви сексуальності людини, включаючи як спроби охарактеризувати нормальну сексуальність, так і вивчення мінливості сексуальних практик, включаючи й так звані парафілії (або сексуальні девіації).

Сексизм — ідеологія й практика дискримінації людей за ознакою статі. Сексизм базується на уявленні про переваги моральних, інтелектуальних, культурних, фізичних та інших якостей однієї статі над іншою.

Сексизм мовний - дискримінація за статевою ознакою в мові, який існує як на рівні слова, так і на рівні речення та всього дискурсу. Найрозповсюдженими варіантами мовного сексизму є мовленеві гендерні стереотипи, „невидимість" жінок у мові та асиметрія у використанні паралельних висловів стосовно чоловіків і жінок.

Сексуальні домагання на робочому місці - сексуальні пропозиції, вимоги «сексуальних послуг» та інші вербальні і фізичні дії сексуальної спрямованості, що висуваються в якості умови прийому на роботу або збереження роботи, коли вимушена згода особистості або її відмова від подібних пропозицій стає визначальним при винесенні рішення про найм, збереження робочого місця або просування по службі, а також коли метою або результатом таких дій є вплив на продуктивність праці на робочому місці.

Сексуальне насильство - це такі сексуальні стосунки між людьми, коли одна сторона, свідомо чи несвідомо, не згодна на статевий зв'язок або вступає до нього під чийось натиском, з примусу.

Сексуальне насильство в сім'ї - протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї. Одним із варіантів сексуального злочина у рамках родинних зв'язків є інцест.

«Скляної стелі» феномен - штучно створений бар'єр, заснований на забобонах, що не дозволяє кваліфікованим працівникам просуватися по службі, займати керівні посади в організації.

Сенситивність — риса особистості, здатність передбачати (прогнозувати) почуття, думки й поведінку іншої людини; чутливість, здатність до співчуття.

Сім'я — група осіб, споріднених через кровні зв'язки, шлюб або усиновлення (удочеріння), які формують економічну одиницю, дорослі члени якої відповідають за виховання дітей. Сім'я егалітарна — та, в якій переважає ситуативний розподіл влади між батьком і матір'ю. Сім'я партнерська — модель сімейних стосунків, де чоловік і дружина є рівноправними членами, вони розподіляють сімейні обов'язки на засадах взаємодопомоги й взаєморозуміння.

Соціалізація — соціальні процеси, в результаті яких діти набувають розуміння суспільних норм і цінностей, чіткого усвідомлення самих себе. Процеси соціалізації мають особливе значення в перші роки життя дитини, проте певною мірою тривають протягом всього життя.

Соціалізація - процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальний інститут, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості.

Соціалізація гендерна - процес засвоєння соціальних норм, правил, особливостей поведінки,

установок відповідно до уявлень про гендерну роль, її формування й призначення.

Соціальна роль — очікувана поведінка людини (жінки або чоловіка), яка посідає певне соціальне місце.

Соціальний досвід дитини — сукупність знань, умінь і навичок взаємодії з соціальною дійсністю, система ставлення до себе та інших

Стать — кожний із двох генетично та фізіологічно протиставлених розрядів живих істот (чоловіків і жінок); анатомічні й фізіологічні відмінності, які розмежовують чоловіків і жінок.

Стать - сукупність генетично детермінованих ознак особини, що визначають її роль у процесі запліднення. Біологічна характеристика, яка поділяє людей на чоловіків і жінок.

Стать – інтегральне поняття, що об'єднує всю сукупність тілесних, фізіологічних характеристик, на основі яких людину вважають жінкою (дівчиною) чи чоловіком (хлопчиком).

Статева ідентичність — внутрішня динамічна структура, що інтегрує окремі аспекти особистості, пов'язані з усвідомленням і переживанням себе як представника певної статі, у єдине ціле без втрати їхньої своєрідності. статева ідентичність зумовлена біологічно. Гендерна ідентичність є більш широким поняттям, ніж статева ідентичність, оскільки гендер містить не тільки рольовий аспект, а й, наприклад, образ людини (зовнішній вигляд: одяг, зачіска та

ін.). Значущим результатом гендерної соціалізації є становлення психологічної статі.

Стать психічна — це певна система ціннісно-смислових уявлень про себе як про чоловіка чи жінку, яка сформувалась у процесі соціалізації і має свої особливості на кожному віковому шаблі розвитку людини. Поняття «стать психічна» є синонімом поняття «гендер», ним психологи підкреслюють роль соціального середовища в детермінації психічних властивостей осіб жіночої чи чоловічої статей.

Статеве виховання— процес засвоєння підростаючим поколінням знань про взаємини статей, формування культури поведінки і потреб керуватися у стосунках з особами протилежної статі нормами моралі.

Статева зрілість — вік або стадія життя, коли організм має здатність до відтворення.

Статеві (гендерні ролі) - соціальні норми, що визначають функції та обов'язки чоловіків і жінок у сім'ї та суспільстві.

Стереотип — сукупність спрощених узагальнень про групу осіб, що дає підставу до розподілу членів цієї групи за категоріями. Це призводить до сприйняття їх шаблонно, відповідно до таких очікувань. Це узагальнення, за яким риси і характеристики, властиві частині групи (необов'язково більшій частині), розповсюджуються на усіх людей у групі.

Стереотип - образ, полярний зазнаком оцінки, жорсткофіксований, що не припускає сумніву в

йогоістинності та спонукає до суворого й однозначного дійства.

Сучасна гендерна теорія - система наукових поглядів стосовно відносин, ролей, норм, статусів та цінностей чоловіків і жінок, їхнього соціального життя та життєвого досвіду, набуття й реалізації ними соціально-рольових характеристик і особливостей.

Толерантність — терпимість, відсутність або послаблення реагування на певний конфліктогенний чинник.

Творення гендеру („doing gender“) - процес взаємодії, в якому індивіди присвоюють гендерну ідентичність собі і регламентують її іншим.

Навички – опанування до автоматизму способами використання певних засобів діяльності.

Особистість – соціально-психологічна сутність людини, яка формується в результаті засвоєння індивідом суспільних форм свідомості і поведінки, суспільно-історичного досвіду людства. Особистістю ми стаємо під впливом суспільства, виховання, навчання, взаємодії, спілкування тощо.

Пасивність – бездіяльність, байдужість, стан духовної інертності, млявості. Корені пасивності: фізіологічні (слабкість, ригідність або виснаженість нервових процесів), психологічні (слаборозвинені потреби, брак допитливості і зацікавленості, егоїстична байдужість до середовища або невпевненість).

Переконання – усвідомлювані мотиви, які спонукають людину діяти відповідно до своїх поглядів і принципів.

Проблемна ситуація – ситуація або задача, для розв’язання якої суб’єкт має знайти й застосувати нові для себе знання чи способи дій; основне поняття проблемного навчання.

Психологічна стать – це ставлення людини до себе як до чоловіка чи жінки, усвідомлення й прийняття власної статевої належності, засвоєння стереотипів маскулінності та фемінінності. Психологічна стать поєднує в собі певні особливості генетичної, хромосомної статі та специфічні риси статі соціальної з її ідеальними уявленнями про справжнього чоловіка і справжню жінку. Ці індивідуальні для кожного з нас уявлення відтворюють нормативи конкретного історичного періоду і культури, національні, релігійні, сімейні традиції.

«Прихований» навчальний план — це, по-перше, організація самого закладу, гендерні стосунки на роботі, гендерна стратифікація учительської професії, тобто структурна нерівність у педагогічній професії на виконавських та керівних посадах; по-друге, сюди належить зміст предметів, негласний розподіл на «жіночі» та «чоловічі» предмети; по-третє, стиль викладання, різна реакція вчителів на поведінку хлопців та дівчат на уроці та в школі; гендерні стереотипи у шкільних підручниках та навчально-методичному матеріалі, програмовому забезпеченні. Ці чотири виміри невидимого навчального плану не просто відображають гендерні стереотипи, а й підтримують гендерну нерівність,

віддаючи перевагу чоловічому і домінантному й недооцінюючи жіноче і нетипове. «Прихований» навчальний план — це той зміст дидактичного матеріалу, а також взаємодії вчителя з особами різної статі, який в опосередкований спосіб «посилає» певні гендерні настанови — як традиційного, так і егалітарного характеру. Відповідно до цих традиційних настанов набувається і різне засвоєння особистісних цінностей та життєвих орієнтирів, в яких «чоловіче» стає домінуючим, а «жіноче» — підпорядкованим.

«Прихований» навчальний план — це: внутрішня організація освітньої установи та тендерні відносини в педагогічному колективі та тендерна стратифікація вчителювання; зміст навчальних предметів та його відображення в навчально-методичній літературі; стиль викладання та педагогічного спілкування на статево-рольових засадах; статева упередженість учителів щодо оцінювання знань учнів. Ці три виміри невидимого навчального плану не просто відображають тендерні стереотипи, а й підтримують тендерну нерівність, віддаючи перевагу чоловічому і домінантному й недооцінюючи жіноче та нетипове. Прихований навчальний план (курукулум) визначає ряд практичних механізмів, що діють на рівні освітньої установи та сприяють відтворенню та підтримці наявного в соціумі тендерного порядку (підтримка тендерної нерівності та здійснення соціального контролю).

Принципи гендерної просвіти - науковість, об'єктивність гендерних знань як головної опори у розвінчуванні стереотипів; адекватність їх освоєння віковим можливостям студентів та їх майбутнім

вихованцям; позитивізм і толерантність у ставленні до статей та міжстатевого спілкування; опора на власний життєвий досвід індивіда, критичне осмислення засвоєних настанов щодо життя в статі; суб'єктна позиція (позиція актора) як умова активізації гендерного самовизначення та саморефлексії в учбовому діалозі; розвінчування статевого стереотипу; рівноцінність «чоловічого» та «жіночого» начал в аналізі дидактичного матеріалу, відмова від стратегії маргіналізації жіночого як другорядного.

Раціоналізм – напрям у філософії, що визначає розум єдиною достовірною основою пізнання і поведінки людини.

Рефлексія (від лат. reflexio - загинання) – механізм усвідомлення індивідом чи групою того, як їх насправді сприймають і оцінюють інші індивіди чи групи.

Розум – вища форма теоретичного осягання дійсності, свідоме оперування поняттями, синтез знань на найвищому рівні теорій та ідей.

Свідомість – вища форма психіки, яка полягає в суб'єктивному відображенні об'єктивних властивостей предметів і явищ навколишнього світу, процесів, що відбуваються в ньому, своїх дій, у попередньому їх плануванні і передбаченні наслідків, у регулюванні взаємовідносин людини з природою і соціальною дійсністю.

Світогляд – інтеграція досвіду, знань і самосвідомості у цілісну та ціннісну картину світу, яка зумовлює життєву орієнтацію людини, її

ставлення до дійсності і до самої себе. На відміну від філософії, яка є засобом теоретичного освоєння світу.

Толерантність - це повага, сприйняття та розуміння різноманіття культур нашого світу, форм самовиявлення людської особистості; це те, «що уможливорює досягнення миру й веде від культури війни до культури миру гендерна толерантність - якісна характеристика особистості, яку можна розглядати як позитивне ставлення особистості до існування тендерних відмінностей у суспільстві, активне (негативне) ставлення до будь-яких проявів метод) організації навчально-виховного процесу; представники другої - як сукупність певних знань, умінь, навичок.сексизму (тендерної дискримінації), що формується на основі визнання принципів егалітарності (рівності прав та можливостей усіх членів суспільства) та толерантності.

Торгівля людьми — це здійснювані з метою експлуатації, вербування, перевезення, передачі, приховування або одержання людей шляхом загрози силою чи її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю становища, або шляхом підкупу, у вигляді платежів чи вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів.

Транссексуалізм - стійке усвідомлення своєї приналежності до протилежної статі, незважаючи на правильне (відповідне генетичної статі) формування

гонад, уrogenітального тракту і вторинних статевих ознак.

Типи / моделі статевої ідентичності: біполярна (психологічна адаптованість чоловіка і жінки визначається виразністю в чоловіків маскулітних, а в жінок фемінітних рис); маскулітна (між яскравим вираженням маскулітних рис і психічним здоров'ям, а саме рівнем самооцінки, є безпосередній зв'язок); андрогінна (гармонійне поєднання маскулітних і фемінітних рис у кожній людині, а рівень її психологічної адаптації та суспільної успішності визначається вмінням сполучати ці риси й доцільно їх використовувати).

Умови ефективного здійснення тендерного виховання вчені відносять такі: створення ситуацій, спрямованих на виконання тендерних ролей учнів / учениць із урахуванням духовно-морального становлення особистості; створення позитивного клімату в колективі - "позитивне підкріплення" ("positive reinforcement"), при якому не засуджується недостойна поведінка, а підтримується поведінка достойна; організація предметно-розвиваючого середовища, яке було б зорієнтоване на тендерне самоусвідомлення дітей відповідного віку.

Упередження — необ'єктивні уявлення про особу або групу, уявлення, які важко піддаються змінам навіть на тлі широкої інформації. Упередження можуть бути як позитивними, так і негативними.

Уповноваження — наслідок педагогіки звільнення. Це влада, але не надана, а створена в процесі практики, до якої залучені ті, хто вчиться на засадах принципів рівноправного діалогу. Такий

діалог зосереджується не на адаптації, а на культурній трансформації.

Уміння – здатність людини усвідомлено застосовувати набуті знання.

Установка – стан готовності до певної активності, спрямованої на задоволення тієї чи іншої потреби.

Уява – процес створення людиною на основі досвіду образів об'єктів, яких вона ніколи не сприймала, своєрідна форма відображення людиною дійсності, в якій виявляється активний випереджальний характер пізнання нею світу.

Фемінізм - філософська концепція соціокультурного розвитку, альтернативна до існуючої європейської традиції, яка виявляє зверхність до жіночого соціального досвіду в уявленнях про світ і суспільство.

Фемінність (жіночність) - комплекс аттитюдів, пов'язаних з жіночим, що включає в себе також характерні форми поведінки, очікувані від жінки в даному суспільстві, або ж соціально визначене вираження того, що розглядається як позиції, котрі внутрішньо притаманні жінці.

Фемінінність – вираженість жіночих психосексуальних та фізичних якостей і форм поведінки. По суті, фемінінність – це нормативні уявлення про соматичні, психічні і поведінкові властивості, характерні для жінок.

Форми роботи з учнями в аспекті тендерного виховання сучасними вченими-методистами

виділяються такі: тренінгова робота (робота в малих групах над проектами з тендерної тематики); проведення різноманітних дискусій та обговорень; ситуативно-рольові ігри (ситуації тендерної взаємодії); виявлення тендерних стереотипів у ЗМІ (аудіо - та відеоматеріали) тощо. Отже, мета тендерного виховання - формування тендерної культури особистості.

Функції гендерних стереотипів:

—регулятивна, яка полягає у спрямуванні індивідів на освоєння «статевовідповідних» занять, професій, посад тощо («справжній чоловік має бути справжнім воїном», «щастя жінки без родини є неповним»);

—пояснювальна, яка реалізується в коментарях, рекомендаціях щодо поведінки статей («чоловіки люблять очима, а жінки — вухами», «шлях до серця чоловіка пролягає через шлунок»);

—ретрансляційна, як передача гендерних настанов освітнім, соціальним інститутам, літературі, мистецтву, засобам масової інформації тощо («тіло жінки — це її візитка» або «як об'єкт сексуальних домагань» — широко тиражується рекламою, карикатурами, образотворчим мистецтвом та ін.);

— виправдовуюча, оскільки мотивують, виправдовують некоректну, неадекватну поведінку статей у конкретних життєвих ситуаціях («б'є — значить, любить», «краще не допускати жінок до керівництва, адже їхній настрій так залежить від їхньої фізіології — добре, що у чоловіків немає місячних»).

Шляхи виконання завдань гендерного виховання:

- організація навчально-виховного процесу, заснованого на рівній участі в ньому хлопців і

дівчат; створення однакових вимог до хлопців / дівчат у навчальній та виховній діяльності; справедлива оцінка результатів цієї діяльності;

- організація позакласної / позашкільної, позааудиторної роботи шляхом заохочення (та стимулювання) до участі в ній однаковою мірою хлопців / дівчат;

- проведення просвітницької роботи, спрямованої на пояснення батькам гендерних проблем сучасного українського суспільства, та створення відповідних навчальних програм;

- сприяння виробленню емоційно позитивних взаємин у системі "учитель / учителька - учень / учениця";

створення в учнівському колективі (школі / ВНЗ) атмосфери розуміння, поваги, взаємодії між учнями / ученицями та студентами / студентками.

ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ ДЛЯ КОНТРОЛЮ З КОЖНОГО РОЗДІЛУ І ДИСЦИПЛІНИ В ЦІЛОМУ

Питання до 1 розділу

1. Антропометричні виміри різностатевості.
2. Сутність понять «стать» та «гендер».
3. Сутність поняття «гендерна рівність».
4. Сутність поняття «дискримінація».
5. Гендерні характеристики особистості.
6. Гендерна ідентичність.
7. Дискусійні питання у визначенні та вживанні понять «гендерний підхід».
8. Сутність поняття «статоворольовий підхід».
9. Сутність поняття «гендерна педагогіка».
10. Прихований навчальний план як механізм гендерної соціалізації.
11. Сутність поняття «гендерний аналіз».
12. Гендерна експертиза підручників.

13. Гендерна соціалізація в освіті.
14. Гендерна сегрегація в системі освіти.
15. Жіночі дослідження як джерело гендерної педагогіки.
16. Прихована дискримінація в освіті.
17. Ксенофобія як проблема гендерної педагогіки.
18. Критична педагогіка як джерело гендерної педагогіки.
19. Сексизм у шкільних підручниках.
20. Феміністська педагогіка як джерело гендерної педагогіки.
21. Гендерний підхід в освіті.
22. Егалітарність в освіті.
23. Історія жіночої освіти.
24. Гендерна ідеологія в навчанні і вихованні.
25. Зміст гендерної освіти.
26. Етапи становлення гендерної освіти.
27. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї».
28. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».
29. Наказ Міністерства освіти і науки України №839 від 10.09.2009 «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту».

Питання до 2 розділу

1. Сутність поняття «торгівля людьми».
2. Сутність сексуальної просвіти.
3. Гендерна культура особистості.
4. Егалітарна свідомість.
5. Гендерна чутливість.
6. Інформаційно-просвітницька робота з гендерної рівності.
7. Форми та методи інформаційно-просвітницької роботи в освіті.

8. Центр гендерної освіти.
9. Сексизм як упереджене ставлення до психічних властивостей.
10. Обмеження, які накладаються на особистість традиційними ролями.
11. Гендерно-рольовий конфлікт у чоловіків та його прояви в реалізації базових функцій сім'ї.
12. Шість базових моделей гендерно-рольового конфлікту чоловіка за О'Нілом.
13. Символи успішності виконання чоловічої гендерної ролі.
14. Традиційні ролі жінки та обмеження, які вони накладають.
15. Асертивність як умова успішної самореалізації.
16. Гендерні стереотипи як чинник булімії.
17. Гендерні стереотипи як чинник анорексії.
18. Фемінізація бідності та її психологічні наслідки.
19. Види насильства.
20. Вікові та гендерні особливості кривдників.
21. Сексизм у ставленні до жіночої статі.
22. Порнографія та проститування як дискримінація статі.

Питання з дисципліни в цілому:

1. Зміст поняття «гендер».
2. Гендер і стать.
3. Відмінність і нерівність у поясненні відносин між статями.
4. Гендерна ідентифікація та освоєння гендерної ролі.
5. Чи справді є «сильна» та «слабка» стать?
6. Ознаки гендерованого суспільства у М. Кіммела.
7. Провідні чинники статевої соціалізації.

8. Маскулінність та фемінність як обмеження в особистісному розвитку.
9. Біологічний есенціалізм vs. соціальний конструктивізм: пояснення тендерних відмінностей і відносин.
10. Основні положення соціально-конструктивістського підходу до пояснення тендерних відмінностей.
14. Застосування кількісних та якісних методів в тендерних дослідженнях.
15. Дослідження тендерних відмінностей та їхні результати.
16. Суть і зміст гендерно-рольових стереотипів.
17. Формування тендерної ідентичності: основні теоретичні обґрунтування.
18. Особливості тендерної соціалізації у дитячому віці.
19. Гендерна сегрегація в процесі соціалізації.
20. Теорія гендерної схеми і її застосування в процесі соціалізації.
21. Роль основних чинників соціалізації: сім'я, школи, групи однолітків, ЗМІ.
22. Соціальне конструювання сексуальності.
23. Гендерні відмінності сексуальної поведінки.
24. Гендерні особливості розподілу сімейних обов'язків та домашньої праці.
25. Гендерна сегрегація сучасної професійної освіти.
26. Прихований навчальний план в системі освіти.
27. Самовизначення психолога та соціальна педагога в сфері гендерних взаємин.
28. Завдання гендерної педагогіки.
29. Антифемінізм педагогіки Ж.-Ж. Руссо.
30. Гендерні стереотипи в освіті й вихованні.
31. Ідея андрогінного виховання.

32. Статеве просвітництво (як медично-біологічне інформування) та статеве виховання.
33. Основи гендерного підходу в педагогіці.
34. Маскулінність-фемінність як орієнтири гендерної соціалізації.
35. Особливості процесу гендерної соціалізації в сучасних умовах.
36. Теорія андрогінії С.Бем.
37. Етнокультурні особливості канонів маскулінності-фемінності та їх врахування в процесі гендерного виховання.
38. Гендерне виховання та профорієнтація для дівчаток та хлопчиків.
39. Гендерне виховання та самореалізація талановитих дівчаток.
40. Роль іграшок у гендерної соціалізації та вихованні дітей.
41. Попередження насильства в сім'ї.
42. Гендерні аспекти соціальної роботи.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Вітчизняне законодавство:

1. Закон України № 5207-VI від 06.09.2012 «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». - <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
2. Закон України № 3739-VI від 20.09.2011 «Про протидію торгівлі людьми». - <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>
3. Закон України № 2789-III від 15.10.2001 «Про попередження насильства в сім'ї». - <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/2789-14>
4. Закон України № 2866-IV від 08.09.2005 «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». - <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
5. Постанова Кабінету Міністрів України № 717 від 26.09.2013 «Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року». - <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/717-2013-%D0%BF104>
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 2154-р від 1.12.2010 «Про затвердження плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 року». - <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2154-2010-%D1%80>
7. Наказ Міністерства освіти і науки України №839 від 10.09.2009 «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту». - <http://osvita.ua/legislation/other/4849/>

Основна:

1. Гендерна педагогіка: навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / За ред. В.Гайденко. — Суми: Університетська книга, 2006. — 314 с.
2. Гендер і Ми. Інтегрування гендерного підходу в освіту та виховання: навч.-метод. посіб. [для шк. та студ. молоді]. — Школа Рівних Можливостей. — К., 2009. — 160 с.
3. Говорун Т.В. Гендерна психологія: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т.В.Говорун, О.М.Кікінежді. — К.: Видавничий центр „Академія”, 2004. — 308 с.
4. Кравець В.П. Гендерна педагогіка: навч. посіб. [для студ. вищ. педа-гогічн. закл. освіти] √ В.П.Кравець. - Тернопіль.: Джура, 2003. - 416 с.
5. Кравець В.П. Історія гендерної педагогіки: навч. посіб. √ В.П.Кравець. - Тернопіль: Джура, 2005. - 440 с.
6. Марценюк Т. О. Гендерна рівність і недискримінація [електронний ресурс] : посібник для експертів і експерток аналітичних центрів / Марценюк Т. - Київ : [б.в.], 2014. - 65 с.
7. Ми різні — ми рівні. Основи культури гендерної рівності: навчальний посібник [для учнів 9 — 12 класів загальноосвітніх навчальних закладів] / За ред. О.Семиколенової. — К.: «К.І.С.», 2007. — 176 с.
8. Методика викладання соціально-педагогічних дисциплін [Текст] : навч.-метод. посіб. / [Полякова О. М. та ін.] ; [заг. ред.] Полякова О. М. ; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. - Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. - 187 с.
9. Ткалич, М.Г. Гендерна психологія. – Навч. посіб. / М.Г. Ткалич. – К.: Академвидав, 2011. – 248с.
10. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей: навч.-метод. посіб. / К.Б. Левченко, Л.Г. Ковальчук, О.А. Удалової / [та ін.]; ["Агентство "Україна""]. - К., 2011. - 292 с.

Додаткова:

1. Айвазова С. Гендерное равенство в контексте прав человека. – [Электронний ресурс] / С. Айвазова //

Пособие. - Москва - 2001 – Режим доступа : <http://www.owl.ru/win/books/.../index.htm>

2. Гендерна психологія та педагогіка: навчальна програма// Хрестоматія навчальних програм з проблем Гендерного розвитку / Т.В.Говорун, О.М.Кікінежді, В.П.Кравець. — К.: ПЦ «Фоліант», 2004. — С. 9—43.

3. Гендерний підхід в управлінні загальноосвітніми навчальними закладами: навч.посібник / За ред. В.В.Олійника, Л.І.Даниленко.— К.:Логос, 2004. — 212с.

4. Голованова Т.П. Теорія і практика формування гендерної рівності студентської молоді : монографія / Т. П. Голованова; Запоріж. нац. ун-т. - Запоріжжя, 2007. - 338 с.

5.Говорун Т.В. Стать та сексуальність: психологічний ракурс: навчальний посібник / Т.В.Говорун, О.М.Кікінежді. — Тернопіль: Навчальна книга —Богдан, 1999. — 384 с.

6. Говорун Т.В. Гендерні аспекти усвідомленого батьківства: навч. посібник / [Т.В.Говорун, В.П.Кравець, О.М.Кікінежді, О.Б.Кізь]. — Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2004. — 144 с.

7. Дороніна Т.О. Теоретико-методологічні засади гендерної освіти та виховання учнівської молоді: Монографія / Т.О.Дороніна; НАПН, Інститут вищої освіти,КДПУ,МОНСМ України.- Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. -331 с.

8. Кікінежді О.М. Формування гендерної культури молоді: проблеми та перспективи УУ Шлях освіти. - 2004. - № 1. - С.27-29.

9. Кікінежді О. М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості: монографія / О. М. Кікінежді. – Тернопіль. : Навчальна книга-Богдан, 2011. – 400 с.

10. Кімвел М. Гендероване суспільство / Майкл С. Кімвел; [пер. з англ. Сусанна Альошкіна; наук. ред. Світлана Оксамитна]. - К.: Сфера, 2003. - 490 с.
11. Кісь О. Дефініції фемінізму // Незалежний культурологічний часопис «І». - 2000. - № 17. - С. 14-21.
12. Кон І. Чоловіки, які змінюються у мінливому світі / І. Кон // Ї. Незалежний культурологічний часопис. - 2003. - №27. - С. 6-48.
13. Лавриненко Н. В. Женщина: самореализация в семье и обществе (гендерный аспект). – К.: ВИПОЛ, 1999. – 172 с.
14. Маєрчик М. Гендерована біологія: наукові факти і політичні інтерпретації (Розділ 4) // Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / за ред. М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової. - К.: Критика, 2013. - С. 61-75.
15. Оксамитна С.М. Гендерні ролі та стереотипи // Основи теорії гендера: Навчальний посібник. - К.: "К.І.С.", 2004. - С. 157-181.
16. Плахотнік О. Гендерова освіта: як навчальні заклади перетворюють дітей у дівчат і хлопців (Розділ 8) // Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / за ред. М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової. - К.: Критика, 2013. - С. 135-150.
17. Практикум по гендерной психологии. / Под ред. И.Клециной. – СПб: «Питер», 2003. – 479 с.
18. Уповноважена освіта. Пос. для тренерів /Упов. О.Суслова. – К., 2002. – 151 с.
19. Штылева Л. В. Педагогика и гендер: развитие гендерных подходов в образовании / Л. В. Штылева // Женщина в российском обществе. — 2000. — №3(19) — С. 61—66.

20. Ярская-Смирнова Е. Гендерная социализация в системе образования: скрытый учебный план // Одежда для Адама и Евы. М., 2001. - С. 93-110.

Інформаційні ресурси

1. Гендер для медій. Підручник із гендерної теорії для факультетів журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / Інститут народознавства НАН України, Центр культурно-антропологічних студій, Представництво Фонду ім. Г. Бьоля в Україні, під ред. Марії Маєрчик (гол. редкол.), Ольги Плахотнік, Галини Ярманової. - Київ: Критика, 2013 (1-е видання), Київ: Критика, 2014 (2-е видання). - 218 с. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: // <http://www.ua.boell.org/web/650-679.html>

2. Гендер. - [Електронний ресурс] - Режим доступу:

//<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D2%90%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80>

3. Гендерна експертиза навчальних робочих програм як засіб впровадження гендерної рівності у навчальний процес ВНЗ. - [Електронний ресурс] - Режим доступу:

//http://knowledge.allbest.ru/pedagogics/3c0a65635b3ac68b4c53b89421216c36_0.html

4. Глосарій Гендерного інформаційно-аналітичного центру «Крона». - [Електронний ресурс] - Режим доступу: // <http://krona.org.ua/gender.html>

5. Марущенко О. Гендерні шкільні історії. - [Електронний ресурс] / О. Марущенко, О. Плахотнік. - Харків : Монограф, 2012. - 88 с. - Режим доступу : www.krona.org.ua.

6. Опитувальник комунікативної толерантності В.В. Бойко (Тест Бойко). - [Електронний ресурс] -

Режим доступу: <http://psycabi.net/testy/83-test-kommunikativnoj-tolerantnosti-v-v-bojko>

7. Семінар «Гендерний аудит ВНЗ як інструмент реалізації політики рівних прав та можливостей жінок та чоловіків в освітній сфері», 25-27 березня 2015 р. на базі Запорізького національного університету, Всеукраїнська мережа центрів гендерної освіти при ВНЗ, фонд імені Фрідріха Еберта <http://gendercenter.sumdu.edu.ua/index.php/news/140-hendernyi-audyt-universytetiv-tryvaie> - [Електронний ресурс] - Режим доступу:

8. Традиційні теорії в зарубіжній і вітчизняній психолого-педагогічній літературі. [Електронний ресурс] - Режим доступу: // <http://lektsiopedia.org/ukr/lek-562.html>

9. Goal 3: Promote Gender Equality and Empower Women. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.un.org/millenniumgoals/gender.shtml>

10. The Global Gender Gap Report 2014. - Geneva: World Economic Forum, 2014. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/GGGR14/GGGR_CompleteReport_2014.pdf (станом на 1 грудня 2014 р.).

11. Millennium Development Goals (MDGs) [Електронний ресурс] - Режим доступу: // <http://www.un.org/millenniumgoals>

12. Ukraine in Human Development Report 2014: Country Profile [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/UKR>

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

Голованова Тетяна Петрівна

ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ ГЕНДЕРА

Рецензент Н.Ф. Шевченко
Відповідальний за випуск Є.М. Калюжна
Коректор Т.П. Голованова